

Belge Sağlama Hizmetlerinin Gelişimi ve Türkiye Perspektifi

Progress in Document Delivery Services and Turkish Perspective

Mehmet Toplu*

Öz

Bilimsel yayın artışında meydana gelen gelişmeler, enformasyon merkezlerini, kullanıcı taleplerinin karşılanmasında diğer paydaşlarıyla işbirliğine zorunlu kılmıştır. Buna bağlı olarak, kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetleri, enformasyon merkezleri için vazgeçilmez bir hizmet örgütlenmesi olarak ortaya çıkmıştır. Bilginin elektronik ortamda yayımı ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, belge sağlama hizmetlerinde, enformasyon merkezlerinde, yayınevleri ve ilgili ticari firmaları da aktif hale getirmiştir.

Çalışma, tarihsel perspektif içerisinde, iki temel bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde, kütüphanelerarası ödünç vermeden, belge sağlamaya bilgi erişim hizmetlerinin uluslararası düzeyde kavramsal olarak ve uygulama sürecinde nasıl bir gelişim gösterdiği ve teknolojik gelişmelerin bu süreci nasıl etkilediği ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, bu alanda Türkiye’de yürütülen çalışmalar genel olarak ele alındıktan sonra, ULAKBİM, Gazi, Hacettepe ve Orta Doğu Teknik Üniversiteleri Kütüphaneleri arasında oluşturulan Ortak Belge Sağlama (OBES) hizmetlerinin sonuçları ile ulusal düzeyde var olan yapısal sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: kütüphanelerarası ödünç verme, belge sağlama

Abstract

Increase in the number of scientific publications has forced information centers to cooperate with other collaborators to meet user demands. As a result of this, interlibrary loan and document delivery has emerged to be an indispensable service organization for information centers. Dissemination of knowledge in electronic media and developments in communication technologies have caused active involvement of publishing houses and trade companies in document delivery along with information centers. In view of the historical perspective, the subject has been treated in two parts in this work. In the first part, the conceptual and practical progress of information access services, from interlibrary loan to document delivery, at the international level, and the impact of technological develop-

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Enformatik Bölümü. E-posta mtoplu@gazi.edu.tr

ment on the process are analyzed. In the second part, a general overview of what is being done in Turkey in this field is presented, and then, the outcomes of the “Common Document Delivery” project carried out by ULAKBİM, Gazi University, Hacettepe University and Middle East Technical University, structural problems at the national level, and solution suggestions toward these problems are presented.

Keywords: *ILL, document delivery*

Giriş

Bilgiye erişim, tarihsel süreç içerisinde teknolojik, bilimsel, eğitim, kültürel vb. bütün toplumsal alanlarda meydana gelen gelişmeler doğrultusunda sürekli değişime uğramış, her dönem kendi politika, uygulama, araç ve gereçlerini yaratmıştır. Bilgi kayıt ortamlarının yeterince gelişmediği ve bilginin elle çoğaltıldığı dönemlerde, enformasyon merkezlerinin temel hizmet algılayışı, var olan kaynakları korumak ve saklamak üzerine odaklanırken, basım tekniği ve araçlarının gelişimi, bu düşünce yapısının, bilgi kaynaklarından daha fazla kişinin yararlandırılması yönünde değişmesine neden olmuştur.

Özellikle sanayi devrimi ile birlikte başlayan ve günümüze kadar “sanayi toplumu”, “enformasyon toplumu”, “bilgi toplumu” vb. gibi her aşamada değişik isimlerle adlandırılan toplumsal süreçte, bilgi üretimi ve talebi hiçbir dönemde olmadığı kadar büyük artış göstermiş, bu da doğal olarak “bilgi” ile ilgili bütün politika, uygulama ve örgütlenmelerin yeniden şekillenmesine neden olmuştur.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, mevcut yapıyı dönüştürürken, aynı zamanda enformasyon hizmetlerinin farklı bir boyutta sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Bilginin iletimi ve depolanmasında elektronik ortama dayalı destek sistemleri gün geçtikçe yaygınlaşırken, enformasyon merkezlerinin basılı kaynaklara bağımlı hizmet uygulamaları da yeni koşullara uygun bir şekilde dönüşüme uğramaktadır. Bununla beraber, elektronik yayıncılığın hızla yaygınlaşması ve bilginin erişimini kolaylaştırması, kullanıma yönelik bazı yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir (Line, 2002, s. 62). Bu süreç içerisinde, enformasyon hizmetlerinde geçerli olan kurumsal ölçekli (enformasyon merkezli) hizmet anlayışı, ulusal ve uluslararası düzeyde birbiri ile bütünleşmiş sistemler çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Ayrıca iletişim ağı (posta hizmetlerinin gelişimi de dâhil olmak üzere) ve bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, yeniden yapılanmada önemli derecede belirleyici olmuştur.

Enformasyon merkezleri, basılı bilgi kaynaklarının etkin olduğu ve iletişim

altyapısının yeterince gelişmediği dönemlerde, kullanıcı taleplerini büyük ölçüde kendi dermelerinden karşılamakta ve hizmet algılayışını da bu yönde sürdürmekte idi. Ancak (1) dünyada yayın artışında meydana gelen gelişmeler (Beam and Nagelsmeier-Linke, 1995, s. 23), (2) buna bağlı olarak kütüphanelerin, talep edilen bilgi kaynaklarını tek başlarına satın alma yöntemi ile karşılayamamaları, (3) artan bütçe kısıtlamaları (Clement, 1996, s.137), (4) değişen toplumsal koşullara paralel olarak, kullanıcının niteliğinde ve bilgi talebinde meydana gelen gelişmeler ve de en önemlisi iletişim ve bilişim teknolojilerinin bilginin yayımı, depolanması ve erişiminde sağladığı olanaklar, tek merkeze dayalı hizmet anlayışının terk edilerek, çok merkezli ve işbirliğine dayalı hizmet anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kullanıcı gereksinimlerinin karşılanmasında kütüphanelerarası ödünç verme hizmetleri ile başlayan işbirliği çalışmaları, teknolojik gelişmelerin de katkısı ile belge sağlama, kaynak paylaşımı, ortaklıklar oluşturulması gibi birçok yeni mesleki kavram ve uygulamanın zeminini hazırlamıştır.

Kütüphanelerarası Ödünç Verme ve Belge Sağlama Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi

Kütüphanelerin, kullanıcı isteklerini yerel koleksiyonlarından karşılayamamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan “kütüphanelerarası ödünç verme” ve “belge sağlama” hizmetleri, süreç içerisinde değişen koşullara ve ortaya çıkan yeni firmalara paralel olarak önemli aşamalar kat etmiştir. Bunda, basım, bilişim ve iletişim teknolojileri alanlarında meydana gelen gelişmelerin önemli rol oynadığı, hatta bu gelişmelerin kütüphanelerin kurumsal yapılarını dönüştürdüğü görülmektedir.

Klasik anlamda, “yerel koleksiyonda bulunmayan ve kullanıcı tarafından talep edilen materyalin, belirli bir süre diğer kütüphanelerden ödünç alınıp, kullanımından sonra iade edilmesi” (Allen, Ward, Wray and Debus-Lopez, 2003, s. 138) olarak tanımlayabileceğimiz kütüphanelerarası ödünç verme hizmeti, Milattan Önce 200 yılında İskenderiye Kütüphanesi’nin Bergama Kütüphanesi’ne ödünç materyal göndermesiyle başlamıştır. Daha sonra, 17. yy’da Fransız hümanist Nicolas Claude Fabri de Peiresc’in, Paris’deki Kraliyet Kütüphanesi ile Roma’daki Vatikan ve Barberini kütüphaneleri arasında kütüphanelerarası ödünç verme hizmetinin kurulması yönündeki girişimleri dışında, 19. yüzyılın sonuna kadar, bu alanda herhangi ciddi bir gelişme olmamıştır (Siddiqui, 1995, s. 44). ABD’de, 1876 yılında Samuel S. Green tarafından Library Journal editörüne gönderilen mektupta, etkin bir kütüphane sisteminin kurulması için, Avrupa’yı da

kapsayacak şekilde kütüphanelerarası ödünç kitap alınıp verilmesi önerilmektedir (Siddiqui, 1995, s. 45; Encyclopedia of Library and Information Science, 1974, s. 194). Konu daha sonra değişik toplantı ve makalelerde ele alınmış ve 1917¹ yılında ilk kez kütüphanelerarası ödünç verme kodu yayınlanmıştır. 1919 yılında da, Amerikan Kütüphane Derneği (ALA) tarafından, ülke içerisinde materyallerin istenmesi ve sağlanmasına yönelik temel ilkeler belirlenmiştir (Interlibrary Loan Code for the United States). Kütüphanelerarası ödünç verme alanında, talepte bulunan ve talebi karşılayan kütüphanelerin sorumluluklarının ayrınılı olarak tanımlandığı bu kod, basım, bilişim ve iletişim teknolojileri, buna bağlı olarak bilginin yayımı, depolanması ve erişiminde meydana gelen değişimler doğrultusunda 1940, 1952, 1968 ve 2001 yıllarında gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir.

Kütüphanelerarası ödünç verme sistemi, ABD'nin yanı sıra, Japonya'da da 1927 yılında Japonya Tıp Kütüphaneleri Derneği'nin (Japan Medical Library Association) (JMLA) öncüsü olan Ulusal Tıp Kolej Kütüphaneleri Komitesi'nin (The Committee of the National Medical College Libraries) kurulması ile birlikte gelişmeye başlamıştır. (Fukudome, 1964, s. 294).

1960'lı yıllara kadar süren bu ilk evrede, uluslararası düzeyde fazla etkinlik kazanamayan hizmetler, ancak geleneksel posta hizmetleri yöntemiyle ve belirli bir süreliğine materyal ödünç alıp-verme kavramı çerçevesinde yürütülmüştür. Çünkü basım ve iletişim teknolojisi alanındaki mevcut yapı, hizmetlerin ancak bu kapsamda yürütülmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca dönem içerisindeki konjoktür, bu tür hizmetlerin gerekliliği ve zorunluluğu konusunda yeterli bir bilincin oluşmasını sağlayacak düzeyde değildir.

1960'lı yıllardan itibaren “kütüphanelerarası ödünç verme hizmetinin” etkinlik kazanmasına olanak sağlayacak önemli politikaların uygulamaya konduğu ve teknolojik gelişmelerin meydana geldiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünyada, ülkelerin ekonomik alanda birbirleriyle rekabet edebilmeleri için, bilimsel ve teknolojik araştırmalara verilen önem artmış, bu da doğal olarak bilgi hizmetlerine yansımıştır. Bilimsel araştırma sonucu yayın artışında meydana gelen gelişmelere yönelik, 1965 yılında yapılan aşağıdaki değerlendirme bu açıdan son derece önemlidir:

“1965 yılında, sadece bilimsel ve teknik belge olarak her 24 saatte 20 milyon kelime basılmaktadır. Günde 8 saat ve dakikada 1000 kelime okuyabilen bir okuyucunun 24 saatte basılan bu belgeleri okuyabilmesi için bir buçuk aya, bu bir bu-

¹ Bu kodun yayınlanış tarihi; American Library Association (ALA)'ın ilgili dokümanında 1917 ve Encyclopedia of Library and Information Science Interlibrary Loan (ILL) maddesinde ise 1916 olarak belirtilmektedir.

çok ayda basılmış olan belgeleri okuyabilmesi için de beş buçuk yıla gereksinim vardır” (Gerardin, 1983, s.1).

Bilgi üretimindeki gelişmeler ve bu alana sağlanan destek, sonraki yıllarda da devam etmiş ve süreli yayınlar başta olmak üzere, bütün yayın türlerinin sayılarının katlanarak artmasına neden olmuştur. Yayın sayılarındaki bu artışa karşın, enformasyon merkezlerinin sahip oldukları bütçe miktarları ya aynı düzeyde kalmış ya da azalmıştır. Bununla birlikte özellikle süreli yayın fiyatları genel enflasyonun üzerinde bir artış göstermiştir. Örneğin yapılan bir araştırmada, süreli yayın fiyatlarının, 1987–1998 yılları arasında, bir yıl hariç, %9 oranında artış gösterdiği ve en fazla artışın da bilim, tıp ve teknoloji alanındaki dergilerde meydana geldiği görülmektedir (Anthes, 1999, s.1).

Dönem içerisinde yayın sayısı ve fiyatlarında meydana gelen bu gelişmeler yanında, telekomünikasyon, iletişim, basım ve yayın çoğaltma tekniklerinde meydana gelen gelişmelerin, hizmetlerin gelişimini doğrudan etkilediği ve farklı bir boyuta taşıdığı görülmektedir. 1950’li yılların sonunda fotokopi makinesinin bulunması (Fotokopi makinası nedir..., 2009) ve enformasyon merkezlerinde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması, “geriye dönüşümlü kütüphanelerarası ödünç verme hizmeti”nin yanında “geriye dönüşümsüz belge sağlama hizmeti”nin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Teleksin 1950’li ve faksın 1970’li (Atabek, 2001, ss. 62, 69) yıllardan itibaren etkin bir iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanması, bu hizmetlerin yaygınlaşması ve taleplerin daha hızlı bir şekilde karşılanmasında belirleyici olan diğer önemli unsurlardır. Bütün bu teknolojik gelişmeler, ödünç verme hizmetlerinin hızını, işlerliğini ve verimliliğini artırmış, ancak basılı yöntem ve araçlara olan bağımlılığı azaltmamış, aksine onları daha etkin hale getirmiştir.

Bilgi kaynaklarının yayımı, depolanması ve erişiminde basılı yöntemler etkinliğini artırarak sürdürürken, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sonraki dönemlerde bu süreci tümünden değiştirecek, hatta var olan yapının varlığını bile tehdit edecektir. Bu sürecin ortaya çıkmasına neden olan ilk teknolojik gelişim, bilgisayarların ortaya çıkmasıdır. 1937 yılında otomatik Mark-1 ve 1945 yılında da sayısal ENIAC bilgisayarları (Bal, 2007, s. 20) bilginin hesaplanması ve işlenmesinde ilk kez, basılı yöntemler dışında, farklı bir yöntemin kullanılmasına olanak sağlamıştır. İlk başlarda ancak akademik, askeri, kamu vb. belirli kurumlarda kullanılabilen bu teknoloji, 1980’li yıllara kadar büyük bir gelişim göstererek herkesin sahip olabileceği bir araç haline gelmiştir (Long and Long 2005, s. 24). Bilgisayar teknolojisi alanındaki bu gelişmeler enformasyon hizmetlerine de doğrudan yansımış ve 1960’lı yılların ilk yarısından itibaren etkin bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönem içerisinde kütüphane kataloglarının

elektronik ortama aktarılması yönündeki çalışmalar hızlanırken (Küçük, 1991, ss. 176-177) , Index Medicus, Engineering Index ve Chemical Abstracts gibi bibliyografik kaynaklar da hem basılı hem de elektronik ortamda yayımlanmaya başlamıştır (Lancaster, 1982, ss. 54-55). Zaman içerisinde bilgisayar teknolojisi enformasyon hizmetlerinin bütün alanlarında etkin bir şekilde kullanılmış ve temel belirleyici unsur haline gelmiştir. 1983 yılında Amerikan Kimya Kurumu'nun (American Chemical Society) dergilerin elektronik tam metinlerini bir ticari şirket aracılığı ile hizmete sunmaya başlaması ve 1989 yılında meydana gelen “soğuk füzyon” olayından sonra bu uygulamaların hızla yaygınlaşması (Tonta, 1997, s. 305) hem yayıncılık hem de enformasyon hizmetleri açısından yeni kavram ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1990'ların ortasından itibaren yayınevlerinin, basılı dergilerin elektronik sürümünü Web aracılığı ile sunmaya başlamaları, kütüphane ve kullanıcılarının bilgiye erişim hızını daha da artırmıştır (Lacroix and Collins, 2007, s.189). 2001 yılında üretilmiş tüm yeni bilgilerin, %93'nün elektronik olarak üretildiği görülmektedir (Oğuz, 2006, s. 56). Bununla birlikte daha önceden basılı formda üretilmiş olan bilimsel yayınlar elektronik ortama aktarılmakta ve bu şekilde kullanıma sunulmaktadır (Yue and Millie, 2004, s.431).

Bilgisayar teknolojisindeki bu gelişmelerin, enformasyon hizmetlerinde ulusal ve uluslararası ölçekte etkinlik kazanabilmesini sağlayacak temel oluşum, hiç kuşkusuz İnternet'in ortaya çıkmasıdır. İlk başlarda elektronik ortamda üretilen bilgiler, manyetik bant ve CD-ROM gibi araçlarla enformasyon merkezlerinde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Ancak elektronik ortamdaki bilginin kullanımı ve yaygınlaşmasında İnternet'in etkisi çok daha fazla olmuş ve belirli bir merkeze olan bağımlılığı da ortadan kaldırmıştır.

ABD'de 1969 yılında, ülkedeki askeri ve akademik birimler arasındaki çalışmaların koordinasyonunu sağlamak, işbirliğini artırmak, bilgi alışverişini gerçekleştirmek ve kurumlar arasında etkin bir iletişim ortamı yaratmak amacıyla kurulan ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) aynı zamanda bugünkü İnternet'in gelişiminin temelini oluşturmuştur. 1972 yılında bu ağ içerisinde ilk kez e-mail gönderilmiş ve 1973'te de ABD dışında, İngiltere'deki Londra Kolej Üniversitesi (University College London) ile ağ üzerinden bağlantı kurulmuştur. 1986 yılında Ulusal Bilim Kuruluşu güçlü bir ağ yapısıyla (NSFnet) ARPANET'e bağlanarak bugünkü altyapının oluşumuna zemin hazırlamış ve 1995 yılından itibaren, ticari kuruluşları da kapsayacak şekilde genişleterek, İnternet adı verilen ve ağların ağı olarak adlandırılan bilgi ağı ortaya çıkmıştır (Capron, 2004, ss. 226-227).

Bilginin yayımı, depolanması, erişimi başta olmak üzere enformasyon hiz-

metlerinin bütün alanlarında bilişim ve iletişim teknolojilerinin etkin hale gelmesi, basılı materyallere dayalı ve “enformasyon merkezli” hizmet kavram ve uygulamalarının etkisini azaltmaya başlamıştır. Bu gelişime, hızlı yayın artışı ve enformasyon merkezlerinin artan kullanıcı taleplerini sadece kendi koleksiyonlarına bağımlı olarak karşılayamamaları gibi unsurlar da eklenince, hizmet anlayışında, bilgi ile ilgili diğer kurum ve kuruluşların kaynaklarının da göz önünde bulundurulması düşüncesi önem kazanmıştır. Bu gelişmeler, kütüphane hizmetlerinin hiç bir alanında olmadığı kadar, kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetlerine olan talebi artırmıştır. Bu artış uluslararası düzeyde meydana gelmiş, bütün kütüphaneler bundan etkilenmiş ve gerçekte her ülkede buna bağlı olarak farklı türde programlar uygulanmaya başlamıştır (Sapp and Brunswick, 2002, s. 50). Elektronik enformasyon ve belge sağlama isteklerindeki yazılım ve donanım gereksinimlerinde olduğu gibi, kütüphanelerdeki yüksek oranda internet bağlantısı bütün dünya üzerinde yaygınlaşmaktadır. Böyle bağlantılar gelişmekte olan ülkelerdeki kütüphanelere, elektronik kaynakların hızla yaygınlaşması, belge sağlamanın hızlandırılması gibi önemli katkılar sağlamaktadır (Dobson and Pederson, 1998, s.7).

Belge Sağlama Hizmeti Alanındaki Yaklaşımlar

Belge sağlama hizmetleri alanındaki bütün bu gelişmeler, farklı türde yapılanma ve uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Çünkü yeni gelişmeler, hizmetlerde çok daha fazla olanak sunmalarına rağmen, geçmişin bütün yapılarını tümüyle ortadan kaldırma olanağına sahip değildir. Bundan dolayı, belge sağlama hizmetlerinde, elektronik ortama dayalı uygulamalar gittikçe yaygınlaşmakta, ancak basılı kaynaklara olan bağımlılık hâlâ devam etmektedir. Bu ikili yapı, enformasyon merkezlerindeki örgütlenmede ve diğer hizmet alanları ile olan ilişkide belirleyici olmaktadır.

Belge sağlamanın temel amacı, kullanıcı taleplerinin karşılanmasında hangi politikaların izleneceği ve hangi kaynaklardan yararlanılacağı üzerine odaklandığından, özellikle derme geliştirme politikasının ne olacağı ve diğer bilgi sağlayıcı kuruluşlarla ne tür ilişkilerin kurulacağı büyük bir önem taşımaktadır. Yayın sayısı ve bunların fiyatlarında meydana gelen artışa karşın, enformasyon merkezlerinin bütçelerinin aynı oranda artmaması, hatta sabit kalması, derme geliştirme ve belge sağlama hizmetlerinin politikasını belirleyen birinci unsurdur. Diğer unsursa, kullanıcıların hem artan yayın sayısı, hem de yeni enformasyon ortamı sayesinde daha fazla kaynağın bilgilerine erişebiliyor olmaları ve buna bağlı olarak taleplerinin artmasıdır. Bütün bu gelişmeler karşısında, enformasyon merkezleri kullanıcı hizmetleri ve derme geliştirme politikalarını birlikte ele almaktadırlar.

Yayın ve kullanıcı taleplerindeki artış ve yüksek abonelik ücretleri nedeniyle, bazı yayınların aboneliklerinin sona erdirilmesi gibi uygulamalar, enformasyon merkezlerinin, diğer paydaşlarıyla daha fazla işbirliğine gitmelerine neden olmaktadır. Bu çerçevede enformasyon merkezlerinin birlikte yürüttükleri çalışmaların başında ortaklıklar gelmektedir.

Yayın alımları, belge sağlama ve diğer kullanıcı hizmetlerinin karşılanmasında, ilgili kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdümü zorunlu kılan bu ortaklık uygulamaları, birçok avantajı ve yükümlülüğü de beraberinde getirmektedir. Oluşan ve/veya oluşturulacak ortaklıklar arasında, tekli abonelik sistemi tercih edilmekte, yayın abonelikleri enformasyon merkezleri arasında paylaşılmaktadır. Bununla beraber, eğer bir makalenin elde edilmesinde ortaklık içerisinde ödenen bedel, ortaklık dışındaki diğer kaynaklardan sağlanacak bedelden daha düşüğe, o zaman ekonomik bir tasarruftan ve oluşturulan sistemin başarısından bahsedilebilir. Ortaklar koleksiyon geliştirme programında yer aldığı zaman, kendi sorumluluklarında bulunan dergilerin aboneliklerini sürdürmeleri ve yükümlülüklerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Buradaki gerçek tasarruf, katılımcı enformasyon merkezlerinin, dermede yer alan ve erişimi başka yerlerde sınırlı olan dergilerde kendini daha çok hissettirmektedir. Bir başka deyişle tasarruflar, hiçbir kütüphanenin abone olmadığı, fakat ortaklığın abone olduğu bu dergiler sayesinde gerçekleşmektedir (Kingma, 1998, ss. 208-209). Enformasyon merkezlerinin belge sağlamada ortaklıklara bu kadar önem vermelerin nedenleri, ARL/RLG (Association of Research Libraries / the Research Libraries Group) derneklerinin yaptığı ortak bir çalışmada somut bir şekilde ortaya konmuştur. Çalışmaya göre, ABD’de bir makale ortaklar arasında 18.62 ABD dolarına sağlanırken, bir başlığın kombine alınması, yani enformasyon merkezinin dergiye abone olması ile bu fiyat 10.93 dolara düşmektedir. Buna karşın makale ortaklık dışındaki bir kurumdan sağlandığında ise, 29.55 dolar ücret ödenmektedir (Kilpatrick, Preece and Preece, 1996 s.14.). Belge sağlamada en uygun ücret modeli, süreli yayının aboneliği gibi gözükmemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, ilgili bütün yayınları satın alma olanağı bulunmadığından, enformasyon merkezleri, kullanıcılar tarafından en fazla talep edilen dergilere abone olmaktadır. Buna karşın ortaklık çerçevesinde abone olunması düşünülen dergiler de enformasyon merkezleri arasında paylaşılmaktadır.

Ortaklıkların oluşturulması süreci, aynı zamanda birtakım yükümlülükleri ve yapılanmaları beraberinde getirmektedir. İsteğe bulunan, isteği karşılayan, aracı kurumların sorumlulukları, ödemelerin nasıl yapılacağı, süreç içerisinde hangi protokol ve standartların uygulanacağı, hizmetlerin hangi yapılanma içerisinde

sürdürüleceği vb. gibi unsurlar daha önceden belirlenmelidir (The International interlibrary..., 1999, ss. 82-83). Ne kadar güçlü bir ortaklık oluşturulursa oluşturulsun, kullanıcıların bütün taleplerini bu kapsam içerisinde tam olarak karşılamak olanağı bulunmamaktadır. Geleneksel modelin tek başına kullanılması, yeni yayınlanmış ya da bilgi kaynağına abone olan diğer enformasyon merkezlerine henüz ulaşamamış olması nedeniyle, kullanıcı gereksinimlerinin karşılanması bazen güçleşmekte hatta olanaksız hale gelmektedir (Allen, Ward, Wray and Debus-Lopez, 2003, s. 138).

Oluşturulan bütün ortaklıklara rağmen, enformasyon merkezleri, kullanıcı gereksinimlerini karşılamada yine de zaman zaman yetersiz kalmaktadır. Bu da enformasyon merkezlerini farklı arayışlara itmektedir. Bu çerçevede gereksinim duyulduğu zamanlarda, belge sağlama hizmeti veren diğer akademik birimlere, ticari kurumlara ve yayın kuruluşlarına başvurulmakta ve talepler bu kaynaklardan sağlanmaktadır (Ward, Wray and Debus-Lopez, 2003, s. 204; Beam, 1997, s. 1). Bu konuda İngiltere'deki The BLDS (The British Library Document Supply Centre) (Wiley, 2002, s. 153), Kanada'daki CISTI (Canada Institute for Scientific and Technical Information), Fransa'daki INIST (Institut de l'Information Scientifique et Technique) (Brown, 2003, s. 254) ve ABD'deki OCLC (Online Computer Library Center) (Nitecki, 2004, s. 132) gibi merkezler önemli işleve sahiptir. Bu merkezler, hizmetlerin standartlaştırılmasında, paylaşım uygulamalarında, harcama miktarlarının ve personel gereksinimlerinin azaltılmasında, belge sağlama süresinin kısaltılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Ayrıca bu merkezler, elektronik ortamdaki belge sağlama hizmetlerinde aktif bir şekilde rol almışlar ve hizmetlerini bu yönde yaygınlaştırmışlardır.

Günümüzde bilgi kaynaklarının büyük çoğunluğunun tam metin olarak elektronik ortamda kullanıma sunulması (El-Sherbini and Wilson, 2007, s. 227) ve veri tabanlarının gerek üretici, gerekse aracı firmalar tarafından pazarlanması, belge sağlamada birçok yeni olanak sağlamıştır. Yayınevleri ve birçok ticari firma, kullanıcıların taleplerini doğrudan bu sistem içerisinde karşılamakta ve enformasyon merkezlerine olan bağımlılığı en aza indirmektedir (Anthes, 1999, s.1). Enformasyon merkezleri bu tür kuruluşlara kullanım başına ücret ödediğinden "sahip olmadan da bilgiye erişim" uygulamaları yaygınlaşmaktadır. Tek bir makale bile anında bu sistem içerisinden sağlanmakta ve ücretlendirme buna göre yapılmaktadır (Filipi-Matutinovic, 2008, s. 86a). Kullanım başına ücret ödenmesi, özellikle belirli bir kuruma bağımlı olarak çalışmayan araştırmacılara da belgeye erişim açısından önemli avantajlar sağlamıştır. Elektronik ortam, geleneksel yöntemlere göre belge sağlamada süre kavramını neredeyse ortadan kaldır-

muş, basılı ve geleneksel posta sistemiyle ortalama iki-üç haftada gelen bir doküman, aynı gün içerisinde erişilebilir hale gelmiştir.

Yapılan istatistikî çalışmalarda elektronik yayıncılığın yaygınlaşması ile birlikte, geleneksel belge sağlama hizmetlerinde belirli bir yavaşlama gözlenmektedir. ABD ve Kanada'daki sağlık bilimleri kütüphanelerinde, çevrimiçi taramalar-daki büyük artışa rağmen, kütüphanelerarası ödünç verme hizmeti 1992 yılı ile aynı düzeydedir. Makale isteklerinin sadece %52'si son beş yıl içerisinde yayınlanmıştır. Bu oran 1992 yılında %67'dir (Lacroix and Collins, 2007, s. 189). Çalışmanın sonuçlarından anlaşılabileceği gibi, kütüphane kullanıcıları araştırmalarında geçmiş yıllardaki yayınlardan hâlâ büyük ölçüde yararlanmaktadırlar. Buna karşın, belge sağlama hizmetlerinde, elektronik yayıncılığın ve araştırmalarda güncel yayınlara olan bağımlılığın etkisi bütün enformasyon merkezleri için aynı derecede geçerli değildir. Amerikan Araştırma Kütüphanecileri Derneği (The Association of Research Libraries)'nin yaptığı bir araştırmaya göre, ABD ve Kanada'daki 105 araştırma kütüphanesinin belge sağlama hizmetlerinde, 1991-2004 yılları arasında yılda ortalama % 7,2 oranında artış meydana gelmiştir. OCLC yıllık raporlarına göre ise, belge sağlama hizmetleri kapsamında sistemi kullananların oranı 1998/1999- 2004/2005 yılları arasında %16 artış göstererek, 8,2 milyondan 9,5 milyona yükselmiştir. 2005 yılında ise, bu artış oranı %1 düzeyine gerilemiştir. Akademik Sağlık Bilimleri Kütüphaneleri Derneği'nin –(The Association of Academic Health Sciences Libraries) 2003-2004 istatistikî verilerine göre, 1999-2004 yılları arasında, belge sağlama hizmetlerinde %7,5 oranında bir azalma meydana gelmiştir. The Canada Institute for Scientific and Technical Information (CISTI)'den doküman talepleri 2001/01 yılından itibaren sürekli azalmıştır. Benzer şekilde 1999 yılından itibaren NLM (The National Library of Medicine)'den belge sağlama istekleri % 14 oranında azalmıştır (Lacroix and Collins, 2007, ss. 189-190). Elektronik yayıncılığın bu etkisi, doğal olarak geleneksel belge sağlama hizmetlerinin kullanımını daha sonraki dönemlerde daha da azaltacak, bu alanın yeniden yapılanmasını zorunlu kılacaktır.

Elektronik yayıncılığın belge sağlama hizmetlerine sağladığı bu olumlu katkıları yanında, bazı tartışmaları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Yayınevleri belge sağlamayı bir “iş sorunu” olarak görürken, kütüphaneciler ise, hizmetlerde profesyonelliğin temelini oluşturan ve her zaman doğru bir şekilde ele alınması gereken mesleki bir yaklaşım olarak ele almaktadırlar (Hunter, 2002, s. 180). Belge sağlama hizmetleri alanında özellikle elektronik yayıncılıkla birlikte önemi daha da artan temel sorunların başında telif hakları gelmektedir. Günümüzde, bilişim ve iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar sayesinde, elektronik ortamdaki bilgilere bütün kural ve yaptırımlar ihlal edilerek, hatta yasadışı

yollarla erişilebilmesi, enformasyon merkezleri, yayınevleri ve yazarlar arasındaki sorunu derinleştirmektedir. Bu konuda çok sayıda telif hakları yasası hazırlanmış olmasına rağmen, elektronik ortamdaki bilginin kural dışı kullanımı hâlâ devam etmektedir. Sorunun çözümü için enformasyon merkezleri, yayınevleri ve/veya ilgili ticari kuruluşlar arasında etkin lisans anlaşmaları düzenlenmeye çalışılmakta ve bu konuda birçok model geliştirilmektedir (Croft, 2001, s. 167-168; Maurice, 2002, s.60). Bu lisans anlaşmaları belge sağlama hizmetlerini kapsayan kütüphane ortaklıkları için önemli sınırlamaları da beraberinde getirmektedir. Oluşturulacak ortaklıklarda ve belge sağlama hizmetlerinde veri tabanlarının nasıl kullanılacağı, makalelerin tam metinlerinin nasıl sağlanacağı, tekli ya da çoklu kullanım unsurlarının ne olacağı gibi birçok faktör lisans anlaşmalarında ayrıntılı bir biçimde tanımlanmaya çalışılmaktadır (Etschmaier and Bustion, 1997, s.17).

Bütün bu lisans düzenlemeleri, enformasyon merkezlerine, onların kullanıcılarına, yayınevleri ve ilgili ticari firmalara birçok sorumluluk yüklemektedir. Ne kadar mükemmel lisans anlaşması yapılırsa yapılsın, günümüz iletişim ortamında, sorunu tamamıyla çözüme kavuşturmak pek olanaklı görülmemektedir.

Ulusal ve Uluslararası Ölçekli Çalışmalar

Daha önce de belirtildiği gibi, kütüphanelerarası ödünç verme hizmetinin başlangıcı M.Ö. 200 yılına kadar uzansa da, günümüzdeki uygulamaları ve temelleri 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ABD ve Japonya’da atılmıştır. Enformasyon merkezlerinin, yayın ve kullanıcı talebindeki artış karşısında çaresiz kalmaları, buna karşın bilişim ve iletişim teknolojilerinin bilginin yayımı, erişimi ve depolanmasında sağladığı olanaklar, yeni yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan yeni koşullar, tekli enformasyon merkezine dayalı çözümleri yetersiz kıldığından, ulusal ve uluslararası ölçekli yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Ulusal ölçekli bakış açıları, enformasyon altyapısının güçlendirilmesi ve mevcut kaynakların en etkin biçimde kullanılması ilkesi yer almaktadır. İlk başlarda, uluslararası yaklaşımların temelinde, ulusal ölçekli yapıların güçlendirilerek yayınların evrensel boyutta erişilebilirliği tartışmanın odağında yer alırken, enformasyonun güçlü bir meta haline dönüşmesi ile birlikte, bu bakış açısı etkisini yitirmiş ve ticari bakış açısı ön plana çıkmıştır.

Yayınların Evrensel Erişilebilirliği alanındaki yaklaşımların temelinde IF-LA’nın UAP (Universal Availability of Publications) projesi yer almaktadır. IF-LA içerisinde ilk olarak 1973 yılında dile getirilen ve 1979–1980 programında resmîyet kazanan bu projenin temel amacı; ekonomik, toplumsal, eğitime ilişkin ve şahsi gelişmelerin temellerinden biri olan yayınlara, ona nerede ve ne zaman

ihtiyaç duyarlarsa duysunlar, isteyen kullanıcıların en geniş yaygınlıkla erişilebilmesidir (Wickers, 1982, ss. 80, 84). Uluslararası veri akışı ve telekomünikasyon (Universal Dataflow and Telecommunications-UDT) adlı proje ile de desteklenen IFLA'nın projelerinde ulusal ölçekte yapılması gereken bazı öneriler yer almaktadır. Öneriler arasında, ulusal bibliyografik verilere erişimi sağlayacak altyapıların geliştirilmesi, bu işten para kazanmalarından dolayı, belge sağlayıcı enformasyon merkezlerinin kendilerine sorulan her türlü soruya yanıt vermeleri ve ekonomik durumlarına bakılmaksızın, bilgiye özgürce erişimi sağlayacak uluslararası ölçekli bir yapının kurulması gibi konular yer almaktadır (Dobson and Pederson, 1998, s.7).

IFLA, bu çalışmalarını daha sonra belirlemiş olduğu “uluslararası ödünç verme” ve “belge sağlama” ilkeleriyle de desteklemiştir. Bu ilkelerde; ülkelerin ulusal yayınlarını diğer ülkelere ödünç verme ve belge sağlama konusundaki ulusal sorumlulukları; ödünç verme sisteminin yapısı; ilgili politikalar; taleplerin gönderilme yöntemleri; istenilen materyalin sağlanması; telif hakları; ödünç verilen materyal için taşınması gereken sorumluluklar ve ödemelerin nasıl yapılacağı gibi konular yer almaktadır (International Lending and Document Delivery). IFLA'nın uluslararası düzeyde planladığı bu çalışmaların, ancak güçlü bir şekilde oluşturulmuş ulusal yapılarla mümkün olduğu düşünüldüğünde, ülkelerin kendi enformasyon altyapılarını geliştirmesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim aşağıda belirtilen bazı örneklerde görüleceği gibi, ülkelerin ödünç verme ve belge sağlama hizmetlerini oluşturmak için, ilk başta ulusal enformasyon altyapılarını kurmaya çalıştıkları görülmektedir.

Belge sağlama hizmeti alanında dünyada en fazla söz sahibi olan kuruluş hiç kuşkusuz İngiltere'deki British Library Document Supply Centre'dır (the BLDSC). 1961 yılında National Lending Library for Science and Technology adıyla İngiltere'de ulusal ölçekli bir ödünç verme ve belge sağlama hizmeti vermek amacıyla kurulan Merkez (Tuncer, 1988, ss. 51-52) daha sonra uluslararası düzeyde ticari bir işleve sahip olmuştur. Günümüzde Merkezin dermesinde 260 bin süreli yayın (bunlardan 20.000'i uluslararası niteliğe sahiptir) 400.000'nin üzerinde konferans bildirisi ve ayrıca binlerce patent, rapor, tez, müzik eseri mevcuttur (British Library Document Supply Centre-BLDSC)). Günümüzde yılda dört milyonun üzerinde belge sağlayan BLDSC, (Wiley, 2002, s. 153) basılı araçların etkin olduğu dönemlerde, talepleri yaklaşık üç hafta içerisinde karşılarken, günümüzde ise elektronik ortamdaki bilgilerle anında karşılayabilmektedir. BLDSC ayrıca kendi koleksiyonunda basılı kopyaları olduğu halde, belge sağlama süresini kısaltmak amacıyla yayıncılarla anlaşmalar yapmaktadır. Bu anlaşmalar dergilerin elektronik kopyalarının kullanmasına izin vermektedir. Böylece

BLDSC müşterileri, tek kullanımlık şifreler aracılığıyla istedikleri makaleyi elektronik dergilerden indirebilmektedirler.

Kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetinin Fransa'daki gelişimine bakıldığında ilk başta ulusal kaynaklara erişim için toplu katalog çalışmalarına önem verildiği görülmektedir. 1990'lı yıllarda geliştirilmeye başlanan kaynak paylaşım politikaları çerçevesinde geliştirilen ve 2001 yılında üç ulusal veri tabanı halinde kullanıma açılan Fransız toplu kataloğu, (the Catalogue Collectif de France), 13-14 milyon kaydı içermektedir. Daha çok üniversite ve araştırma kütüphaneleri arasında yürütülen kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmeti bu toplu kataloglar sayesinde daha aktif hale gelmiştir. 1999 yılında Fransa düzeyinde 1.350.000 belge sağlandığı ve 480.000 kaynağın da ödünç verildiği dikkate alındığında geliştirilen veri tabanlarının işlevi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Creff, 2002, ss. 126-128).

Hindistan hükümeti, toplumun büyük bir çoğunluğunun bilgiye erişebilir hale gelmesinin, sosyal adalet ve şeffaflığın sağlanmasında ve yönetimin başarılı olmasında önemli olduğunu düşünerek, ulusal bilgi birikiminin elektronik ortama aktarılması yönünde çalışmalar başlatmıştır. 1969 yılında kurulan "Hindistan Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi" (Indian Council of Social Science Research (ICSSR)) sosyal bilimleri desteklemek ve bu yöndeki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla, sosyal bilimler alanındaki çok sayıda araştırma kütüphanesinin bibliyografik kayıtlarını elektronik ortama aktarmıştır. Ayrıca proje kapsamında eski, nadir ve el yazması kitaplar dijital ortama aktarılmıştır. Bununla birlikte enformasyon merkezlerinin bilişim ve iletişim teknolojileri altyapıları geliştirilmiş, elektronik ortama aktarılan bilgiler Internet ve CD-ROM gibi araçlarla araştırmacıların hizmetine sunulurken belge sağlama hizmeti desteklenmiştir (Jain, 2003, ss. 224-226).

İtalya'da yürütülen kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetlerinde, oluşturulan ortaklık sayesinde, 1200 kütüphanenin kitap, süreli yayın ve gri yayınlarından oluşan yaklaşık 9 milyon kaydının elektronik ortamdan taranması sağlanmıştır. Bu çerçevede,

İtalyan kütüphaneleri, sahip oldukları dermenin başka kütüphanelerin kullanıcıları tarafından kullanılabilmesini sağlayacak enformasyon altyapısını oluşturmuşlardır (Vaglio, 2001, ss.17-18).

Güney Kore'de, 1990'lı yıllara kadar, kaynak paylaşımı konusunda etkin ve sistematik bir çalışma yürütülmezken, üniversite ve araştırma kütüphanelerinin kendi aralarında ortaklıklar oluşturduğu, hatta bazı uluslararası enformasyon merkezleri ile işbirliğine giderek belge sağlama hizmetleri yürüttüğü görülmektedir. 1997 yılındaki krizden çok fazla etkilenen enformasyon merkezleri, gayri

resmi belge sağlama hizmetlerini yaygınlaştırmakla, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kore Milli Kütüphanesi, halk kütüphaneleri için merkezi belge sağlama birimi oluşturmaya çalışmış ve bu çerçevede üç ortak kaynak paylaşım programını desteklemiştir. 1999 yılından itibaren desteklenmeye başlayan KERIS (Korea Education and Research Information Services) projesi ile 150 üniversite kütüphanesinin bibliyografik kayıtları toplu katalog içerisine alınmıştır. Yaklaşık 5,7 milyon kaydı içeren bu toplu katalog üzerinden belge sağlama hizmetleri yürütülmeye başlanmıştır. 2001 yılında geliştirilen KAIST (National Digital Science Library) projesinde ise, 136 kütüphanenin yabancı akademik dergilerinin bibliyografik kayıtları yer almıştır. Bu sayede, 25.000 dergi ve 200.000 makale kütüphaneler arasında erişilebilir hale gelmiştir (Shin and Oh, 2002, ss.136-138).

Rusya'daki kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetleri enformasyon altyapısının yetersizliği nedeniyle yeterince gelişmemiş, buna karşılık elektronik yayıncılığın gelişimi ile birlikte, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren uluslararası ölçekte arayışlar etkinlik kazanmıştır. Elektronik veri tabanlarına erişimin artması sonucu, Doğal Bilimler (Natural Science) ve Rusya Bilimler Akademisi'nin (Russian Academy of Science) uluslararası düzeydeki yayın talepleri 1997 yılında 721 iken, bu sayı bir yıl sonra 2240'a (bunların %96,8'i makaledir) yükselmiştir. Özellikle ABD'deki kütüphanelerle oluşturulan işbirliğinde, Rus kütüphanelerinin sahip oldukları yayınların bibliyografik kayıtlarını karşı tarafa aktaramamaları büyük sorun oluşturmuştur. Rus kütüphaneleri, sorunun çözümü için bibliyografik kaynakları elektronik ortamda yayınlama konusunda girişimlere başlamıştır (Kingma and Mouravieva, 2000, ss. 21-22).

Kolombiya, Kosta Rika, Meksika ve Venezuela gibi Latin Amerika kütüphanelerinde ulusal ölçekli düzenli bir kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama sistemi geliştirilememiştir. Bu ülkelerden Meksika'nın enformasyon altyapısının geliştirilmesi konusunda, diğer ülkelerden daha aktif olduğu görülmektedir. Meksika'daki 164 üniversite kütüphanesi, 500.000 kayıt içeren LIBRUNAM isimli elektronik toplu katalog sistemini geliştirmiştir. Yine bu üniversite kütüphaneleri, ülkedeki diğer 62 yüksekokul, enstitü ve araştırma merkezlerinin kayıtlarını kapsayacak şekilde SERIUNAM isimli süreli yayınlar toplu kataloğunu hazırlamıştır (Guerrero, 1995, s. 15). Bu çalışmalar yanında, Mexico City metropoliten alanındaki 13 üniversite kütüphanesi, 1989 yılında, The Grubo Amigos isimli bir ortaklık oluşturarak, 28 ABD kütüphanesi ile ödünç verme ve belge sağlama alanında işbirliğine gitmiştir. ABD'nin Meksika Büyükelçiliği'ndeki Benjamin Franklin Kütüphanesi bu işbirliğinin oluşumuna önemli katkı sağlamıştır (Guerrero and Mattes, 2003. s. 12).

ABD’de 1997 yılında Araştırma Kütüphaneleri (Association of Research Libraries-ARL) ve Amerikan Üniversiteleri (Association of American Universities- AAU) derneklerinin ortaklaşa yürüttükleri global kaynak programı çalışması ise, bu alandaki çalışmalara farklı bir boyut getirmiştir. Çalışma kapsamında, Afrika gazete koleksiyonunun elektronik ortama aktarılması, Almanca bilimsel yayınların ve Latin Amerikan bilim adamlarının çalışmalarına erişiminin sağlanması ve Japonya’da yayınlanmış araştırma materyallerinin kullanımının yaygınlaştırılması gibi projeler yürütülmüştür (Jackson, 2000, ss. 79- 80).

Bilgi erişimi ve paylaşımı alanında son yıllarda gözlemlenen bütün bu çalışmalar, enformasyon hizmetlerinin sunumunda, tek merkeze bağlı çalışmaların yetersiz olduğunu göstermektedir. Bilgide büyük ölçüde dışa bağımlı olan gelişmekte olan ülkeler için, sorun çok daha temel bir niteliğe sahiptir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında derinleşen dijital bölünme, her ne kadar ülkeler arasındaki uçurumu artırsa da, belge sağlama ve kütüphanelerarası ödünç verme hizmetlerinde, özellikle uluslararası bilgiye erişim açısından birçok yeni olanak sağlamaktadır (Guerrero, 2002, s. 63). Ancak bu olanaklar, ulusal ölçekli etkin bir politika ve uygulama geliştirilmediği zaman, yerel bilginin göz ardı edilmesi hatta yok sayılması tehdidini de beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de Yürütülen Çalışmalar

Türkiye’de kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetlerinin gelişimi irdelendiğinde, çalışmaların belirli kurumların öncülüğünde yürütüldüğü, ulusal boyutta etkin bir altyapının oluşturulamadığı görülmektedir. Belge sağlama hizmetlerinin gelişiminde, hatta bu konuda bir bilincin oluşmasında, TÜBİTAK’a bağlı Türkiye Bilimsel ve Teknik Dokümantasyon Merkezi Müdürlüğü’nün (TÜRDOK) önemli işlevi vardır. 31 Ocak 1966 yılında kurulan TÜRDOK’un görevleri arasında: yurt içi, yurt dışı üniversite, araştırma enstitüleri, kütüphane, dokümantasyon merkezleri ve benzeri kuruluşlarla ilişkiler kurup bilimsel ve teknik konulardaki her türlü yayın ve dokümanları toplamak; araştırmacı uzman ve bilim adamlarının çalışmaları için yararlı olacak süreli yayın, rapor, tez, monografi vb. yayın ve dokümanları sürekli izlemek ve gereğinde istenen yayınların fotokopilerini sağlamak; bilimsel ve teknik konularda yapılmış araştırma ve çalışmaları kapsayan, gereğinde özetlerini de içine alan bibliyografya listeleri veya kitapçıklar yayınlamak (25. yılda Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 1989, s. 469) ifadeleri bulunmaktadır. TÜRDOK, bu görev tanımları çerçevesinde, bir taraftan belge sağlama hizmetlerini yürütürken, bir taraftan da hizmetler için gerekli ulusal enformasyon altyapısının geliştirilmesi yönünde çalışmalar yürütmüştür. Bu amaçla Türkiye’deki bütün il ve bölgeleri kapsayacak şe-

kilde süreli yayınlar toplu kataloğu projesini başlatmıştır. Ankara ve İstanbul süreli yayınlar toplu kataloğu projeleri sonuçlandırılırken², İzmir süreli yayınlar toplu kataloğu hazırlanmış ancak yayınlanamamış, diğerlerine hiç başlanamamıştır. TÜRDOK, ulusal enformasyon altyapısının geliştirilmesi yönündeki bu çalışmaları yanı sıra, 1984 yılında “Bilgi Erişim Sistemi” (TUBES)’i kurmuş ve DIALOG (ABD), ESA-IRS (İtalya) RRS (ABD), Telesystems Questel (Fransa), SDC (ABD), Pergamon Financial Data Service (İngiltere) ve INKADAT (Almanya) gibi uluslararası veri tabanlarına abone olarak, bilgi tarama ve belge sağlama hizmetlerinin altyapısını oluşturma yönünde önemli adımlar atmıştır (Toplu, 1991, ss. 248, 268-269). Ulusal enformasyon altyapısının geliştirilmesinden, belge sağlama hizmetlerine kadar yürütülen bütün bu çalışmalar, TÜBİTAK/TÜRDOK’un kurumsal gayretleri ile yürütülmüştür.

Bütün bu çalışmaların sonuçları Tablo 1’de görülmektedir (25. yılda ...,1989, s. 490). 1968-1978 yılları arasında ücretsiz olarak yürütülen belge sağlama hizmetlerine, ilk yıl 57 başvuru yapılmış ve bunun karşılığında 246 belge sağlanmıştır. İstatistiklerin elde edilebildiği yirmi iki yıllık zaman içerisinde TÜRDOK’a toplam 23.339 başvuru yapılmış ve bunun karşılığında 177.020 adet belge sağlanmıştır. 1980’li yıllara kadar başvuru sayısı ve bunun karşılığında sağlanan belge sayısı sürekli bir artış gösterirken, daha sonraki yıllarda, 1984 yılı hariç, bu artışın yavaşladığı hatta bir ölçüde azaldığı görülmektedir. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi hizmetlerin ücretli hale gelmesi, ikincisi de 1984 yılından itibaren Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Dokümantasyon Merkezi’nin çok daha güçlü bir altyapı ile hizmet vermeye başlamasıdır. TÜRDOK’un belge sağlama hizmetinde üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri de, kurumun çalışmalarını başka enformasyon merkezlerinin dermeleri üzerinden yürütmesidir. Bir başka deyişle kurum, kendi bünyesinde güçlü derme geliştirmemiş, belge sağlama hizmetlerini diğer enformasyon merkezlerinin dermelerinden yararlanarak yürütmüştür.

² Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1968, 1971 yılında TÜRDOK tarafından yayınlanmış 1972 ve 1977 yıllarında genişletilerek yeniden basılmıştır. İstanbul Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1971, 1972 yılında yayınlanmıştır. TÜRDOK bibliyografik denetim alanında bu çalışmalar yanında Key to Turkish Science, Temel ve Uygulamalı Bilimler Aylık Makale Duyuru Bülteni, Temel ve Uygulamalı Bilimler Tez Duyuru Bülteni gibi çalışmalar başlatmış, ancak bunların varlığı da uzun süreli olamamıştır. TÜRDOK, 1980’li yıllardan itibaren Bilimsel ve Teknik Veri Tabanı, Ulusal Çevre Bilim Bibliyografik Veri Tabanı projeleri hazırlamaya başlamıştır (Toplu, 1991, ss. 244-247). Her ne kadar bu veri tabanları dönemi içerisinde tamamlanarak aktif bir şekilde kullanıma açılmasa da, daha sonra ULAKBİM tarafından elektronik ortamda hazırlanıp kullanıma sunulan ulusal veri tabanlarının gelişiminde bilgi birikimi ve uygulama açısından önemli bir girdi oluşturmuştur.

(Tablo 1): TÜRDOK'un 1968-1989 Yılları Arası Belge Sağlama Hizmetleri

Yıl	Başvuru Sayısı	Sağlanan Belge	Yıl	Başvuru Sayısı	Sağlanan Belge
1968	57	246	1979	1471	15791
1969	49	510	1980	1228	12328
1970	100	1100	1981	893	7183
1971	631	6369	1982	1072	6667
1972	971	8100	1983	1333	9274
1973	1250	9800	1984	1637	10636
1974	1349	11400	1985	870	4746
1975	1538	12568	1986	1114	4951
1976	1712	13086	1987	1391	6814
1977	1428	13694	1988	1121	5336
1978	1550	14114	1989 ³	574	2307
			Toplam	23339	177020

TÜRDOK tarafından bu çalışmalar yürütülürken, bundan tamamen bağımsız bir şekilde 1983 yılında YÖK Dokümantasyon Merkezi (Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon ve Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi) kurulmuştur.⁴ 26 Aralık 1984 yılında hizmet vermeye başlayan merkezin amacı; Türkiye'deki üniversitelerin öğretim elemanlarına, gereksinim duyan bütün kamu ve özel kurum araştırmacılarına yönelik bilgi gereksinimlerinin karşılanması olarak belirlenmiştir. Söz konusu kurumun bir başka kuruluş gerekçesi de, güçlü bir süreli yayın koleksiyonu geliştirerek, üniversite kütüphanelerinin bu alandaki harcamalarını en aza indirmektir. Nitekim kurum 1983–1984 yılında 6267 uluslararası süreli yayına abone iken, bu sayı 1991 yılında 9495'e yükselmiştir.⁵

Merkezin sunduğu önemli hizmetlerden biri de bilgi tarama hizmetleridir. Yaklaşık 300 veri tabanına erişebilen DIALOG bilgi merkezi üzerinden, kullanı-

³ Eylül 1989'a kadar

⁴ Yükseköğretim üst kuruluşları ile yükseköğretim kurumlarının idari teşkilatı hakkında kanun hükmünde kararname (7/10/1983 tarih ve No: 124 nolu KHK)

⁵ Bilgiler kurumun gelişimine yönelik hazırlanmış kurum içi rapordan alınmıştır.

cıların posta, telefaks veya bizzat başvurarak verdikleri konuları çevrimiçi tarayarak, ilgili literatür listesi elde edilmiş ve bunlar içerisinde dermede mevcut olanların fotokopileri çekilerek araştırmacılara gönderilmiştir. Mevcut dermeden sağlanamayan makaleler ise, istekler doğrultusunda BLDSC'den elde edilmiştir. Bu çevrimiçi tarama hizmeti yanında, CD-ROM ve basılı referans kaynakları ile araştırmalar desteklenmiştir.

Merkezin belge sağlama hizmetleri, faaliyette olduğu 1984-1996 yılları arasında önemli boşluğu doldurmuş olmasına karşın, bunlara yönelik istatistikî verilere ulaşamadığından sağlıklı bir değerlendirme yapma olanağı bulunmamaktadır. Ancak ulaşılabilen bazı veriler kurumun etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Kurumun faaliyetleri üzerine yapılan bir çalışmada (Tuncer, 1988, s. 58) 1985 yılında 3313 ve 1987 yılında da 4980 bilgi tarama talebinin olduğu ve bu taramaların sonuçları doğrultusunda da anılan yıllarda sırasıyla 143.298 ve 486.702 sayfa fotokopi çekildiği belirtilmektedir. Anılan yıllarda aynı hizmeti veren TÜRDOK'a sırasıyla 870 ve 1391 bilgi tarama başvurusu yapılmış ve bunların karşılığında kullanıcılara 109.597 (4.746 makale) ve 170.364 (6.814 makale) sayfa fotokopi gönderilmiştir. Bu karşılaştırmadan da anlaşılacağı gibi, anılan yıllarda YÖK Dokümantasyon Merkezine yapılan başvurular ve bunun karşılığında gönderilen belge sayısı, TÜRDOK'a göre üç kat daha fazladır. Yukarıda belirtilen raporda, YÖK Dokümantasyon Merkezi'nden, 1991 yılının ilk dokuz ayında, kullanıcılara 956.000 sayfalık makale gönderildiği belirtilmektedir ki; bu sayı kurumun faaliyetlerinin ve öneminin her geçen yıl daha da arttığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Merkez bu hizmetlerini 1980'li yılların sonuna kadar ücretsiz olarak karşılamıştır. YÖK Dokümantasyon Merkezi, belirtilen bu hizmetler yanında, 1987 yılından itibaren Türkiye'deki üniversitelerde yapılan yüksek lisans, doktora, tıpta uzmanlık ve sanatta yeterlilik tezlerini de toplamaya başlamıştır.

1990'lı yılların başında yaşanan ekonomik kriz, merkezin varlığını tehdit etmeye başlamış, dergi abonelikleri 1992 ve 1994 yıllarında kısmen, 1995 yılında da tümüyle kesintiye uğramıştır. 1996 yılında yapılan bir anlaşma ile YÖK bünyesinde yürütülmekte olan tezlerin toplanması ve kullanıma sunulması dışındaki dokümantasyon ve belge sağlama hizmetleri, TÜBİTAK'a devredilmiştir. Bu hizmetler, TÜBİTAK'ın enformasyon hizmetleri ile birleştirilerek ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) adı altında yeni bir anlayış ve misyonla verilmeye başlanmıştır. Bu birleşmeden sonra derme sayısı 1997'de 5000'e ve 1999 yılında da 3500'e inmiştir.

Bu iki kurumun birleşmesi, personelin ve merkezlerin bilgi birikimlerini, deneyimlerini yeni oluşuma aktarmaları, enformasyon hizmetlerinde bazı ilkeleri

de beraberinde getirmiştir. Daha önce her iki kurum tarafından ulusal ölçekte yürütülen belge sağlama hizmetlerine farklı bir yaklaşım getirmiş ve Gazi, Hacettepe ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) kütüphanelerinin dermelerini de bu sistemin içerisine dâhil etmiştir. Bu amaçla, 1999 yılında Gazi, Hacettepe, ODTÜ ile bir protokol imzalayarak Türkiye’de ilk kez Ortak Belge Sağlama (OBES) hizmetini başlatmıştır. Proje kapsamında kurumların yükümlülükleri, işlemlerin yapılış biçim ve yöntemleri tek tek tanımlanmıştır.⁶ Proje kapsamında, ilgili kütüphanelerin süreli yayın katalogları, daha sonra standart bir forma dönüştürülmek hedefi ile sahip oldukları formatlar çerçevesinde ULAKBİM tarafından toplu kataloğa dönüştürülerek Web üzerinden kullanıma açılmıştır.⁷ İlgili protokole, taleplerin kütüphanelerde mevcut belge sağlama istek formları ile yapılması ve makalelerin üç gün içerisinde fotokopi ile karşılanması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte protokole, taleplerin istenmesi ve karşılanmasında 2001 yılından itibaren elektronik ortama geçilmesi hedefi yer almaktadır. Protokol kapsamında, talep formlarının ve sağlanan belgelerin, projede yer alan kütüphaneler arasındaki dağıtımı, ULAKBİM’in görevlendireceği bir kurye tarafından yapılması planlanmıştır.

1999 yılının son aylarında uygulamaya konulan OBES projesinde belirlenen birçok hedef daha sonra gerçekleştirilememiştir. Toplu kataloğun standartlaştırılması yönündeki çalışmalar sonuçlandırılmamış, kurumlardan gelen formatıyla varlığını devam ettirmiştir. Taleplerin elektronik ortamda istenmesi yönündeki çalışmalara, 2007 yılından itibaren kısmen geçilebilmiş, ancak makalelerin - kütüphanelerin süreli yayınların çoğuna elektronik ortamda abone olmalarına rağmen- elektronik ortamda gönderilmesi düşüncesi uygulamaya konulamamıştır. Hizmetler, yaklaşık iki yıl ULAKBİM tarafından gönderilen kurye ile daha sonra da kargo şirketleri aracılığı ile yürütülmüştür. 2007 yılında ODTÜ, OBES projesinden ayrılmış, hizmetler diğer ortaklarla birlikte sürdürülmeye devam etmiştir.

ODTÜ Kütüphanesi’nin projeden ayrıldığı 2007 yılına kadar, Tablo 2’deki sayısal değerlere bakıldığında, anılan yedi yıllık süre içerisinde enformasyon merkezleri arasında toplam 101.497 makale gönderildiği görülmektedir. Bu 101.497 makaleden, 70.012’si (% 68,9) ULAKBİM, 19.664’ü (% 19,4) Hacettepe, 9852’si (% 9,7) Gazi ve 1969’u (% 1,9) da ODTÜ Kütüphaneleri tarafından talep edilmiştir. Talep edilen bu makalelerin enformasyon merkezleri tarafından

⁶ Ortak Belge Sağlama (OBES) Projesi ile İlgili Protokol.

⁷ 1997 yılında ULAKBİM, Bilkent, ODTÜ ve Hacettepe kütüphanelerinin süreli yayınlar toplu katalogları ULAKBİM Web sayfası aracılığı ile 1997 Ağustos ayında kullanıma açılmıştır. (Özdemirci ve Boz, 1997). Bu toplu katalog, daha sonra OBES kapsamında hazırlanan çalışma doğrultusunda Web sitesinden kaldırılmıştır.

karşılanma oranlarına bakıldığında, en az makale isteyen ODTÜ Kütüphanesi'nin, 28452 adet ve %28'lik oranla en fazla makale veren kurum olduğu görülmektedir. Hacettepe Üniversitesi Kütüphaneleri 24.693 adet ve %24,3'lük ve Gazi Üniversitesi Kütüphaneleri de 24.316 adet ve %23,9'luk oranla onu takip etmişlerdir. ULAKBİM ise, sistem içerisindeki diğer kütüphanelerden %68,9 oranında makale talep etmiş olmasına karşın, kendisinin verdiği makale sayısı 24.035 (%23,9) adettir.

Enformasyon merkezlerinin birbirleri arasındaki talepleri karşılaştırıldığında 9852 adet istekte bulunan Gazi Üniversitesi kütüphanelerinin, bu isteklerinin 1205 (%12,2) adedini Hacettepe, 2596 (%26,3) adedini ODTÜ Üniversitesi kütüphanelerinden ve 6051 (%61,5) adedini de ULAKBİM'den talep etmiştir. 19.664 adet istekte bulunan Hacettepe Üniversitesi kütüphaneleri, taleplerinin 1245 (%6,3) adedini Gazi ve 2116 (%10,7) adedini ODTÜ kütüphanelerinden, 16.303 (% 83) adedini de ULAKBİM'den karşılamışlardır. Toplam 1969 adet makale isteğinde bulunan ODTÜ'nün ise, taleplerinin 68'ini (%3,5) Gazi Üniversitesinden, 220'sini (%11,1) Hacettepe Üniversitesinden ve 1681'ini (%85) ULAKBİM'den karşılamıştır. Sistem içerisinde 70.012 adet ve %68,9'luk bir oranla en fazla makale isteğinde bulunan ULAKBİM'in taleplerini diğer kütüphanelerden eşit düzeyde karşıladığı görülmektedir. ULAKBİM'in taleplerinin 22.943'ü (%32,7) Gazi, 23.269'u (%33,7) Hacettepe ve 23.740'ı (%33,9) Orta Doğu Teknik Üniversitesi kütüphanelerinden karşılanmıştır. ULAKBİM dışındaki kütüphanelerin makale taleplerine bakıldığında her üçünün de, en fazla ULAKBİM'in dermesini kullandığı görülmektedir. Toplam isteklerinin

Gazi Üniversitesi % 61,5'ini, Hacettepe Üniversitesi % 83'ünü ve ODTÜ de %85,4'ünü ULAKBİM'in dermesinden elde etmiştir.

2007–2008 yıllarında OBES hizmetleri Gazi ve Hacettepe Üniversitesi Kütüphaneleri ile ULAKBİM arasında devam ettirilmiş ve anılan iki yılda sistem içerisinde toplam 13.868 makale talep edilmiştir. Bu taleplerden 11.406'sı (%82,4) ULAKBİM, 1769'u (%12,8) Hacettepe ve 657'si (%4,8'i) Gazi Üniversitesi Kütüphaneleri tarafından yapılmıştır. ULAKBİM 11.406 talebinin 4527'sini (%39,7) Gazi ve 6879'unu (%60,3) Hacettepe Üniversitesi kütüphanelerinden sağlamıştır. Anılan iki yılda 1769 makale isteğinde bulunan Hacettepe Üniversitesi ise, taleplerinin 88'ini (%5) Gazi ve 1681'ini (%95) ULAKBİM'den sağlamıştır. 657 makale isteğinde bulunan Gazi Üniversitesi ise, taleplerinin 81'ini (%13,5) Hacettepe ve 568'ini (%86,5) ULAKBİM'den elde etmiştir. 1999/2000–2008 yılları arasında OBES hizmetleri çerçevesinde kurumların birbirlerinden talep ettikleri toplam makale sayısı ise 115.365'dir.

(Tablo 2): 1999/2000-2008 Yılları Arası OBES Hizmetleri*

Yıl	Talepte Bulunan	Talebi Karşıllayan				
	Merkezler	Gazi	Hacettepe	ODTÜ	ULAKBİM	Toplam
1999-2000	Gazi	-	393	420	859	1672
	Hacettepe	259	-	142	2043	2444
	ODTÜ	6	31	-	61	98
	ULAKBİM	1421	3319	1868	-	6608
	Toplam	1686	3743	2430	2963	10822
2001	Gazi	-	302	440	1093	1835
	Hacettepe	349	-	323	4743	5415
	ODTÜ	10	22	-	72	104
	ULAKBİM	3413	6086	3194	-	12693
	Toplam	3772	6410	3957	5908	20047
2002	Gazi	-	131	523	900	1554
	Hacettepe	204	-	506	2695	3405
	ODTÜ	19	68	-	380	467
	ULAKBİM	4515	3874	4533	-	12922
	Toplam	4738	4073	5562	3975	18348
2003	Gazi	-	162	472	892	1526
	Hacettepe	132	-	345	2203	2680
	ODTÜ	6	27	-	137	170
	ULAKBİM	4259	2296	3653	-	10208
	Toplam	4397	2485	4470	3232	14584
2004	Gazi	-	106	267	821	1194
	Hacettepe	134	-	267	1617	2018
	ODTÜ	7	50	-	561	618
	ULAKBİM	2561	4322	3611	-	10494
	Toplam	2702	4478	4145	2999	14324
2005	Gazi	-	85	315	801	1201
	Hacettepe	96	-	365	1835	2296
	ODTÜ	14	18	-	296	328
	ULAKBİM	3952	1676	4162	-	9790
	Toplam	4062	1779	4842	2932	13615
2006	Gazi	-	26	159	685	870
	Hacettepe	71	-	168	1167	1406
	ODTÜ	6	4	-	174	184
	ULAKBİM	2882	1696	2719	-	7297
	Toplam	2959	1726	3046	2026	9757
2007	Gazi	-	23	8	298	329
	Hacettepe	53	-	-	902	955
	ODTÜ	-	-	-	-	-
	ULAKBİM	2368	3596	-	-	5964
	Toplam	2421	3619	8	1200	7284
2008	Gazi	-	58	-	270	328
	Hacettepe	35	-	-	779	814
	ODTÜ	-	-	-	-	-
	ULAKBİM	2159	3283	-	-	5442
	Toplam	2194	3341	-	1049	6584

* Çalışmanın yürütülmesi için gerekli istatistiksel verilerin ve raporların sağlanmasında emeği geçen Gazi, Hacettepe, ODTÜ, ULAKBİM, Bilkent, Boğaziçi ve İTÜ'nün ilgili kütüphane personeline katkılarından dolayı teşekkür ederim.

OBES belge sağlama hizmetleri konusunda dikkati çeken önemli noktalardan biri de, yıllar içerisinde hizmete olan talebin azalmaya başlamasıdır. Tablo 2’de görüldüğü gibi, OBES hizmetleri kapsamında 1999/2000 yılında sistem içerisinde toplam 10.822 makale talep edilmiş iken, bu sayı 2001 yılında yaklaşık iki kat artarak 20.047’ye yükselmiştir. Bu sayı aynı zamanda OBES kapsamında gönderilen en yüksek makale sayısıdır. Sistem içerisinde talep edilen makale sayısı daha sonraki yıllarda sürekli düşmeye başlamış, 2002 yılında 18.348’e, 2003’te 14.584’e, 2004’te 14.324’e, 2005’te 13.615’e ve 2006 yılında da 9757’ye gerilemiştir. ODTÜ’nün OBES hizmetlerinden ayrıldığı 2007 yılında bu sayı 7284’e ve 2008’de de 6584’e düşmüştür. Bir başka deyişle 2008’deki OBES hizmetleri, 1999/2000 yıllarında başladığı noktanın neredeyse yarısına gerilemiştir. Ayrıca OBES hizmetlerine olan talepteki genel gerileme eğilimine bakıldığında, ODTÜ’nün sistemden ayrılmasının çok fazla olumsuz etki yaratmadığı söylenebilir.

ULAKBİM’in OBES’in kurulmasında öncülük etmesinin ve birçok sorumluluğu üstlenmesinin en büyük nedeni ulusal düzeyde yürütmekte olduğu belge sağlama hizmetlerini daha verimli kılmaktır. OBES’in ULAKBİM tarafından ulusal ölçekte yürütülen belge sağlama hizmetlerine katkısı Tablo 3’te görülmektedir. ULAKBİM, 2000–2008 yılları arasında, bütün Türkiye’deki araştırmacılara toplam 460.265 belge sağlarken, bunlardan 365.270’ini (%79,4) kendi dermesinden, 77.312’sini (%16,8) OBES sisteminden, 16.825’ini (%3,7) yurt dışından ve 869’unu (%0,1) da diğer kaynaklardan elde etmiştir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi, ULAKBİM, ulusal düzeyde yürüttüğü belge sağlama hizmetlerinin %79,4’lük gibi büyük bir kısmını kendi dermesinden sağlamakta, OBES sisteminden %16,8’lik bir destek almaktadır. Bununla birlikte, Tablo 3’te görüldüğü gibi ULAKBİM’in ulusal ölçekli belge sağlama hizmetlerinde OBES’in oransal katkısı yıllar içerisinde sürekli azalmıştır. 2000 yılında ULAKBİM toplam 11.611 belge sağlarken, bunlardan %70,3’lük (8204) bir oranını kendi dermesinden, %26,9’unu (3.148) OBES’ten ve %2,6’sını (309) yabancı kaynaklardan sağlamıştır. 2008 yılında ise ULAKBİM tarafından sağlanan toplam 41.531 belge içerisinde kendi dermesinin katkısı %82,6’ya (34.297) yükselirken, OBES’in desteği %11,5’e (4796) gerilemiş ve yabancı kaynaklardan elde edilen belge miktarı da %5,4’e (2257) yükselmiştir.

(Tablo 3): ULAKBİM Belge Sağlama Hizmetleri*

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ULAKBİM	8204	33824	47267	51797	47850	50654	49418	41959	34297
Dermesi	(41)	(2029)	(7892)	(11938)	(17071)	(22536)	(23862)	(22047)	(18688)
OBES	3148	12693	12922	10208	10494	9790	7297	5964	4796
Yurt Dışı	309	899	1581	1392	1806	2189	3370	3022	2257
Diğer	0	12	2	1	15	79	175	404	181
Toplam	11661	47428	61772	63393	60165	62712	60260	51343	41531

ULAKBİM'in ulusal ölçekli belge sağlama hizmetlerindeki en önemli noktalardan biri de, kendi dermesinden sağladığı makalelerin elde ediliş biçimleridir. ULAKBİM dermesinden 2000 yılında sağlanan 8204 makaleden (parantez içinde verilen) sadece 41 tanesi elektronik ortamdaki dergilerden sağlanırken, yıllar içerisinde bu sayı sürekli artmış ve 2007 yılından itibaren yarısından fazlası bu ortamdaki kaynaklardan sağlanmaya başlamıştır. Ancak bu makaleler elektronik ortamdan sağlanmış olmasına karşın, kullanıcılara yine basılı ortamda gönderilmektedir. ULAKBİM'in belge sağlama hizmetleri alanındaki yürütmekte olduğu bu çalışmaların, maliyet analizinin yapıldığı (Ünal, 2005) ve elektronik dergilerin kullanımının artmasının hizmetlere etkilerinin araştırıldığı (Tonta ve Yurdagül, 2006) görülmektedir.

ULAKBİM'in ulusal ölçekli belge sağlama hizmetlerine olan talebin, OBES hizmetlerinde olduğu gibi, zaman içerisinde azaldığı görülmektedir. Tablo 3'te görüldüğü gibi, 2000 yılında bu hizmet kapsamında toplam 11.661 belge sağlanmışken, takip eden yıllarda sürekli artarak 2003 yılında 5.4 katlık bir artışla 63.393'e yükselmiştir. Talep edilen makale sayısı 2004 yılında 60.165'e gerilerken, 2005 yılında 62.712'e yükselmiş ve bu yıldan itibaren sürekli düşerek 2006 yılında 60.260, 2007 yılında 51.343 ve 2008 yılında da 41.531 olarak gerçekleşmiştir.

Gerek OBES, gerekse ULAKBİM tarafından ulusal düzeyde yürütülen belge sağlama hizmetlerinin yaklaşık on yıl gibi kısa bir süre içerisinde mesleki anlamda etkisini yitirdiği görülmektedir. Bunun temel nedeni, Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren elektronik ortamdaki bilgiye erişim konusunda ciddi adımların atılması ve bu yönde işbirliğine gidilmesidir. 2000 yılında Türkiye'deki 12 üni-

* Veriler ULAKBİM'den elde edilmiştir.

versite ve araştırma kütüphanesi, elektronik yayın ve veri tabanlarının alımlarında işbirliğine gitmek amacıyla Anadolu Üniversiteleri ve Kütüphaneleri Konsorsiyumu'nu (ANKOS) kurmuşlar ve aynı yıl üç elektronik veri tabanına abone olmuşlardır. ANKOS'un üye sayısı 2003 yılında 70'e ve 2008 yılında da 102'ye yükselirken, farklı kütüphaneler tarafından abone olunan veri tabanı sayısı da anılan yıllarda sırasıyla 20 ve 34'e yükselmiştir. (Akbaytürk, 2003, s. 248; Anadolu Üniversite..., 2009).

Türkiye'de konsorsiyum alanında bu gelişmeler yaşanırken, 2006 yılında ULAKBİM, akademik bilgi üretimini etkinleştirmek, bilgi hizmetlerini ulusal ölçekte yaygınlaştırmak ve bilimsel bilgiye erişimde araştırmacılar arasında fırsat eşitliği yaratmak amacıyla, TÜBİTAK Bilim Kurulu'nun 19.11.2005 tarih ve 136 sayılı kararı doğrultusunda, "Elektronik Kaynaklar Ulusal Akademik Lisans Projesi" (EKUAL)'ni başlatmıştır. TÜBİTAK Bilim Kurulu, projeyi 11.02.2006 tarih ve 139 sayılı kararı doğrultusunda Sağlık Bakanlığına bağlı Eğitim ve Araştırma Hastanelerini de kapsayacak şekilde genişletmiştir. ULAKBİM, ANKOS kapsamında birçok enformasyon merkezi tarafından yaygın kullanımı olan 11 çevrimiçi veri tabanına abone olarak, ilgili diğer kurumların kullanımına açmıştır (TÜBİTAK EKUAL: Elektronik Kaynaklar Ulusal Akademik Lisansı). Bir başka deyişle ULAKBİM, bu veri tabanlarına diğer kurumlar adına abone olarak, onları ekonomik olarak rahatlatmıştır. Bu gelişmeler sayesinde ANKOS ve EKUAL kapsamında Türkiye'deki bilim adamı ve araştırmacılar 45 çevrimiçi veri tabanına erişebilmektedir.⁸

Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren, elektronik ortamdaki bilgiye erişimin hızla yaygınlaşması bilim adamı ve araştırmacılar ile onların kurumları için büyük avantajlar sağlamıştır. Özellikle taşradaki enformasyon merkezleri ve onların kullanıcıları daha önce çok az sayıda basılı bilimsel dergiye abone iken, bu gelişme ile birlikte binlerce yayına erişebilir hale gelmiştir. Bu sadece onlar için değil, Türkiye ölçeğinde güçlü bilimsel yayına abone olduğu düşünülen enformasyon merkezleri için de geçerlidir. Tablo 4'te görüldüğü gibi, Türkiye'de güçlü dermeye sahip olan enformasyon merkezleri 2000 yılında en fazla 3600 basılı süreli yayına abone iken, 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren, abone olduk-

⁸ Not: Bu ifadeden Türkiye'deki bütün üniversite ve araştırma kütüphaneleri ve onların kullanıcılarının bu veri tabanlarının tümüne erişebildikleri anlamı çıkarılmamalıdır. ANKOS kapsamında üyeler, kendi kullanıcıları için gerekli veri tabanlarına konsorsiyum çerçevesinde abone olurken, EKUAL kapsamında da ULAKBİM kurumlardan gelen talepler doğrultusunda veri tabanı aboneliklerini belirlemektedir. Örneğin ULAKBİM, ScienceDirect, Taylor & Francis, Web of Science veri tabanlarına 141 kurum adına abone olurken, CAB veri tabanına sadece 31 kurum adına abone olmuş ve sadece onların kullanıcıları için erişim sağlamıştır.

ları çevrimiçi veri tabanları sayesinde sayıları 10.000'lerle ifade edilen elektronik bilimsel yayına erişebilmektedir.⁹ Buna karşın, Tablo 4'te görüldüğü gibi abone olunan basılı süreli yayın sayıları ya sabit kalmakta ya da sürekli azalmaktadır.

(Tablo 4): Süreli Yayın Sayıları

Enf. Mer.	Dergi	2000	2006	2007	2008
ULAKBİM	Basılı	3600	2294	1777	1424
	Elekt.	234	6565	6125	13612
Gazi	Basılı	1398	1321	1323	1324
	Elekt.	2980	25000	32000	32000
Hacettepe	Basılı	1380	1274	242	394
	Elekt.	3000	28278	27278	28278
ODTÜ	Basılı	1898	1469	1465	1448
	Elekt.	3081	24355	33797	50357
Bilkent	Basılı	3178	2987	3142	2949
	Elekt.	-	28175	28377	30100
Boğaziçi	Basılı	1410	1400	1401	1151
	Elekt.	534	21300	24550	24550
İTÜ	Basılı	1119	780	776	749
	Elekt.	3000	12300	14764	25814

Türkiye'deki enformasyon merkezlerinin ve onların kullanıcılarının binlerce bilimsel süreli yayına erişebilir duruma gelmeleri doğal olarak geleneksel yöntemle belge sağlama hizmeti sunan OBES'in işlevliğini azaltmıştır. Çünkü bilim insanı ve araştırmacılar yeni enformasyon ortamı sayesinde bu yapılardan elde edecekleri bilgilerden daha fazlasına anında tam metin olarak erişebilir hale gelmiştir.

Dünyanın birçok ülkesindeki uygulamalarda enformasyon merkezlerinin derme geliştirme, konsorsiyum oluşturma, kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetleri birlikte ele alınırken, Türkiye'de böyle bir yaklaşım ortaya konulamamıştır. Üstelik Gazi, Hacettepe ve ODTÜ Kütüphaneleri ile

⁹ Tablo 4'te yer alan üniversite kütüphaneleri 2006, 2007 ve 2008 yılları verilerinde, 30.000'leri aşan sayıda bilimsel süreli yayına çevrimiçi erişebildiklerini bildirmişlerdir. Sayının bu kadar yüksek olmasının nedeni, özellikle derleyici veri tabanı dediğimiz veri tabanlarının, birçok yayınevinin süreli yayını da içermeleridir. Kurumlar birden fazla derleyici ve yayıncı veri tabanına abone olduklarında, aynı dergi birden fazla derleyici veri tabanında ve/veya yayıncı dermelerinde yer aldığından, doğal olarak duplikasyonlar oluşmakta ve abone olunan süreli yayın sayısı fazla gözükmektedir.

ULAKBİM, ANKOS'un oluşumunda yer almalarına rağmen, kendi kurmuş oldukları OBES sistemini bu yapı içerisine taşıyamamışlardır. Bununla birlikte, OBES belge sağlama hizmetlerinin geleneksel yöntemlerle sürdürülmesi ve gerekli teknolojik altyapı ile desteklenememesi sistemin işlevselliğini azaltmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle son yıllarda ULAKBİM'in kendi dermesinden talep edilen makalelerin yarısından çoğunu elektronik ortamda elde etmesine karşın, bunları hâlâ basılı ortam ve geleneksel posta sistemiyle kullanıcıya göndermeleri son derece düşündürücüdür. Bununla birlikte ULAKBİM'in belge sağlama hizmetini geleneksel yöntemle sürdürmesinin nedenleri sorgulandığında, imzalanan lisans anlaşmalarında geçen veri tabanı abonelik koşulları, bunların nasıl kullanıma sunulacağı ve telif hakları gibi yaptırımlar karşımıza çıkmaktadır. Bu da doğal olarak, ULAKBİM'in belge sağlama hizmetlerinin geleneksel yöntemin dışına çıkmasını engellemekte ve hizmetlerin daha etkili işlenmesini engellemektedir. Bu engellerin aşılabilmesi için, ULAKBİM'in yayıncılarla yapacağı lisans anlaşmalarında, belgelerin elektronik ortamda sağlanması koşulları da yer almalıdır. Daha önce değinildiği gibi, BLDSC gibi kuruluşlar yayıncılarla bu tür anlaşmaları yapmışlar ve belge sağlama hizmetlerini büyük ölçüde elektronik ortamda yürütür hale gelmişlerdir.

ULAKBİM, belge sağlama hizmetlerinde bu çalışmalar yanında, Hacettepe Üniversitesi Tıp Kütüphanesi ve Ankara Tabip Odası (ATO) ile birlikte, Sağlıkta Belge Sağlama (SABESA) projesini başlatmış ve bir süre bu projeyi devam ettirmiştir (Tonta, 1999, s. 500).

Belge sağlama hizmetleri alanında, 2006 yılından itibaren ANKOS kapsamında da bir çalışmanın başlatıldığı görülmektedir. "Kütüphanelerarası İşbirliği Takip Sistemi" (KİTS) adı altında yürütülen çalışmanın amacı: yükseköğretim kurumları kütüphane/bilgi merkezleri arasında kaynak paylaşımı süreçlerini çevrimiçi olarak takip etmek ve daha sistematik ödünç verme ve belge sağlama hizmeti sunmak olarak belirlenmiştir (KİTS: Kütüphanelerarası İşbirliği Takip Sistemi). Dünyadaki kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetlerinin derme geliştirme ve konsorsiyum uygulama ve politikaları ile birlikte ele alındığı düşünüldüğünde, ANKOS yapılanması içerisindeki bu gelişim olumlu olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte, 49 kütüphanenin çalışmalara destek vermesi de başka bir sevindirici gelişmedir. Ancak, çalışmaların büyük ölçüde gönüllülük esası üzerinde yürütülmesi, gerekli altyapı koşullarının oluşturulmamış olması, sistemin sağlıklı gelişim göstermesini engelleyecek unsurlardır. Ayrıca, bu kapsamda ULAKBİM ve OBES tarafından yürütülmekte olan çalışmalara atıf yapılmaması ve bunlarla işbirliğine gidilmemesi, üstelik bu çalışmaları yürüten kurumların ANKOS üyesi olması sorgulanması gereken diğer unsurlardır.

(Tablo 5): Bilkent, Boğaziçi ve İstanbul Teknik Üniv. Kütüp. Belge Sağlama Hizmetleri *

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Toplam
Bil.	Alınan	74	70	133	93	46	60	65	131	146	818
	Verilen	232	241	215	250	159	102	89	79	140	1507
Boğ.	Alınan	526	297	187	356	417	464	664	750	756	4417
	Verilen	552	461	547	339	506	679	694	742	834	5354
İTÜ.	Alınan	764	2321	1429	1533	1404	1115	994	879	550	10989
	Verilen	43	36	59	53	42	85	85	49	45	497

Türkiye’de belge sağlama hizmetleri alanında yürütülen bütün bu çalışmalar yanında, birçok üniversite ve araştırma kütüphanesinin kurumsal yapılanması içerisinde kütüphanelerarası ödünç verme birimi oluşturduğu ve belge sağlama hizmetlerini bu kapsamda yürüttüğü görülmektedir. Güçlü süreli yayın dermesine sahip olmayan, sadece makale talebinde bulunan üniversite ve araştırma kütüphaneleri ve onların kullanıcıları isteklerini büyük ölçüde ULAKBİM üzerinden sağlamaktadırlar. Bu kütüphaneler ve onların kullanıcıları ULAKBİM’den sağlayamadıkları yayınları da Bilkent, Boğaziçi ve İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphaneleri gibi, Türkiye ölçeğinde güçlü dermeye sahip ve OBES sistemi içerisinde yer almayan merkezlerden sağlamaktadırlar. Bununla birlikte Bilkent, Boğaziçi ve İstanbul Teknik Üniversiteleri Kütüphaneleri de göreceli olarak Türkiye ölçeğinde güçlü süreli yayın dermesine sahip olmalarına rağmen (Tablo 4), kendi kullanıcılarının bütün taleplerini karşılayamamakta, bundan dolayı da diğer kurumların kullanıcılarına belge sağlarken, kendileri de bu yönde istekte bulunmaktadır. Tablo’5 te görüldüğü gibi, 2000–2008 yılları arasında, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi diğer kurumların kullanıcılarına toplam 1507 belge sağlarken, kendisinin talepte bulunduğu belge sayısı 818 tanedir. Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi’nin anılan yıllarda sağladığı belge sayısı 5354 iken, aldığı belge sayısı da 4417 tanedir. İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi ise daha çok belge talep eden kurum niteliğindedir. Anılan yıllar içerisinde İTÜ Kütüphanesi, diğer enformasyon merkezlerinden kullanıcıları için 10.989 adet belge sağlarken, diğer kurumlara 497 adet belge göndermiştir.

2007 yılında OBES projesinden ayrılan ODTÜ Kütüphanesi, belge sağlama özelliğini sürdürmüş ve diğer kurumlara 2007 yılında 608 ve 2008 yılında da 794 makale göndermiştir

Belge sağlama hizmetleri alanındaki bütün bu çalışmalar, Türkiye’de bu konuda bir talebin oluştuğunu ve taleplerin karşılanması yönünde de kurumsal iradelerin ve örgütlenmelerin geliştiğini göstermektedir. Ancak ortaya çıkan bütün

* Veriler ilgili kurumlardan elde edilmiştir.

bu olumlu gelişme ve uygulamalara rağmen, bütünüyle sağlıklı bir yapının varlığından söz etmek de pek olanaklı değildir.

Sonuç ve Öneriler

Bilimsel yayın artışı ve taleplerinde meydana gelen gelişmeler, enformasyon merkezlerini hizmetlerini yürütmeye yeni arayışlara itmiştir. Yeni koşullar, derme geliştirmeden kullanıcı taleplerinin karşılanmasına kadar hemen hemen bilgi hizmetlerinin bütün alanlarında enformasyon merkezlerini işbirliğine zorunlu kılmıştır. Kullanıcı taleplerinin karşılanmasında diğer kurumların kaynakları etkin bir biçimde kullanılmaya başlanırken, hizmetlerin yürütülmesine yönelik politikalar ve altyapı koşulları da oluşturulmaya başlanmıştır. Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler altyapısının gelişiminde ve hizmetlerin yürütülmesinde önemli katkılar sağlamıştır. 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar fotokopi yoluyla ve klasik ortamda yürütülen belge sağlama hizmetleri, elektronik yayıncılığın gelişimi ile birlikte farklı bir boyuta taşınmıştır. Elektronik yayıncılık ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile İnternet'in uluslararası düzeyde hızla yaygınlaşması, yayınevleri ve bu alanda faaliyet gösteren ticari firmalara, belge sağlama hizmetleri konusunda talepte bulunan kişi ve kurumlara birçok yeni seçenek sunmuştur. Yeni enformasyon ortamı, hem kurumlar arasındaki işbirliği ve konsorsiyal faaliyetlerin gelişimine, hem de yayınlara sahip olmadan belge sağlama hizmetlerinin yürütülmesine olanak sağlamıştır.

Hemen hemen dünyadaki bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, kütüphanelerarası ödünç verme ve buna bağlı olarak belge sağlama hizmetleri konusunda bölgesel, ulusal, hatta uluslararası ölçekte önemli adımlar atmışlardır. Özellikle bu çalışmalarda gözetilen temel hedef, ulusal kaynakların ne olduğunun ve bunlardan nasıl yararlanılabileceği konusundaki çalışmalar olmuştur. Bu çerçevede de enformasyon altyapısının geliştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Türkiye'de belge sağlama hizmetleri, örgütlü bir biçimde, TÜBİTAK/TÜRDOK, YÖK Dokümantasyon ve Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi ve daha sonra bu iki kurumun birleşimi ile oluşan ULAKBİM tarafından yürütülmüştür. TÜRDOK, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren belge sağlama hizmetlerine başlarken, aynı zamanda gerekli altyapının geliştirilmesi yönünde çalışmalar başlatmış ve sürekli yayınlar toplu kataloglarını hazırlamaya başlamıştır. Ayrıca bilişim ve iletişim teknolojilerinin belge tarama ve sağlamada etkin bir biçimde kullanılması, TÜRDOK'un hizmetlerini de yansıtmış ve kurum DIALOG gibi bilgi sistemlerini etkin bir biçimde kullanmaya başlamıştır. YÖK Dokümantasyon Merkezi, 1984 yılından itibaren, yürütülen bu çalışmadan bağımsız bir şekilde, güçlü bir sürekli yayın dermesi geliştirerek belge tarama ve sağlama hizmetlerini başlatmıştır. Bu iki kurum 1996 yılında ULAKBİM adı altında birleşmiş ve hiz-

metler bu yapı içerisinde sürdürülmeye devam etmiştir. ULAKBİM, ulusal ölçekli yürütmüş olduğu belge sağlama hizmetlerini daha verimli kılmak için, Ankara'daki Gazi, Hacettepe ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphaneleri ile ortak belge sağlama (OBES) projesi geliştirerek, bu alanda ilk kez sistemli bir çalışmaya imza atmıştır. Süreç içerisinde gerek elektronik veri tabanlarının kullanımının hızla yaygınlaşması, gerekse klasik yöntemlerle hizmete başlayan OBES'in altyapı ve uygulamada gelişen koşullara uyum sağlayamaması, bu yapının sürdürülebilirliğini tehdit etmeye başlamıştır. Bu çalışmalardan ayrı bir şekilde enformasyon merkezlerinde ve 2006 yılından itibaren ANKOS üyesi enformasyon merkezleri, kendi içlerinde gönüllü olarak belge sağlama hizmetlerini başlatmışlardır.

Bütün bu çalışmalar, belge sağlama hizmetleri alanında hiç de küçümsenmeyecek uygulamaları hayata geçirmiş ve bu alanda önemli bilgi birikimi ve bilincin oluşumuna katkı sağlamış olmakla birlikte, bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Dünyada kütüphanelerarası ödünç verme ve belge sağlama hizmetleri derme geliştirme ve konsorsiyal yapılanmalarla birlikte ele alınırken, Türkiye'de bu yönde etkin bir adım atılamamıştır. Dört enformasyon merkezinin işbirliği ile oluşturulan OBES, zaman içerisinde diğer kurumları da kapsayacak şekilde geliştirilememiştir. Yine bu çerçevede oluşturulan süreli yayınlar toplu katalog çalışmaları, ulusal ölçekte bir yapıya dönüştürülemediği. Bir başka önemli nokta da kütüphanecilerin bu hizmetin gerekliliğine inanmaları, ancak aynı inanç düzeyinde ortak çalışmaya girmemeleridir.

Söz konusu çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda yapılması gereken işleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

ULAKBİM, OBES, ANKOS ve kurumlar tarafından yürütülen çalışmaların ortak ele alınarak ulusal bir yapının geliştirilmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla her şeyden önce bütün enformasyon kaynaklarını kapsayacak toplu katalog çalışmaları başlatılmalı ve ULAKBİM'in bu konuda yürüttüğü süreli yayınlar ve toplu katalog (TO-KAT) projeleri desteklenmelidir. Hatta ULAKBİM bu çalışmaları diğer enformasyon merkezleri ile birlikte ele alıp sürdürmeli ve bütün bilgi kaynaklarının bibliyografik bilgilerini elektronik ortamda erişimi olanaklı kılacak standart yapıda ulusal ölçekli toplu katalog geliştirmelidir. Bütün enformasyon merkezleri bu projenin yürütülmesi için gerekli her türlü desteği sağlamalıdır. Böylece ulusal ölçekli enformasyon kaynakları daha verimli bir şekilde kullanılabilir.

ANKOS'un ve ULAKBİM'in EKUAL (Elektronik Kaynaklar Ulusal Akademik Lisans) projeleri kapsamındaki veri tabanı abonelikleri belge sağlama hizmetleri kapsamında ele alınmalı, lisans anlaşmaları bu çerçevede yapılarak belgelerin kullanıcılara elektronik ortamda gönderilmesi sağlanmalıdır

Türkiye’de elektronik veri tabanlarının kullanımının hızla yaygınlaşması bilgiye erişimde birçok olanak sağlamasına rağmen ilerisi için bazı tehditleri de bünyesinde barındırmaktadır. Veri tabanlarının kullanımına yönelik lisans anlaşmalarının belirli yıllarla sınırlı olması, sonraki yıllarda, geriye dönük bilgiye erişimde birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı lisans anlaşmalarında veri tabanlarının ulusal ölçekte arşivlenmesi sorunu, teknik altyapı ve görevi gereği ULAKBİM tarafından mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Elektronik yayıncılığın bilgiye erişimde sunduğu yeni olanaklar çerçevesinde ulusal düzeydeki bilimsel yayıncılık desteklenmeli ve bunların kullanımının yaygınlaştırılmasının önündeki sorunlar çözülmelidir. Ayrıca ulusal bilgi birikiminin elektronik ortamda erişimi konusunda, geriye dönük çalışmalar yürütülmelidir.

Bütün çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, karar aşamasında yaptırımları olan ve her türlü ekonomik desteği sağlayacak bir merkezi yapının yokluğu dikkat çekicidir. Bundan dolayı bu hizmetlerden yararlanan ve bu alanda katkı sağlayan kurumların üst yönetimlerinin desteğini sağlayacak merkezi bir yapı oluşturulmalıdır. Hatta bu alanda yasal bir düzenleme yapılması için baskı grubu oluşturulmalıdır.

Hizmetlerin yürütülmesine yönelik standartlaşma çalışmaları başlatılmalı ve meslek dernekleri bünyesinde bu konuda sürekli çalışma grupları oluşturulmalıdır.

Kütüphanelerarası ödünç verme de dâhil olmak üzere posta hizmetlerinin yürütülmesinde ulusal ölçekli bir kargo şirketi ile anlaşılmalı ve hizmetlerde belirli bir indirim talep edilerek enformasyon hizmetlerini etkileyen her aşamanın bo-yutları ekonomik çerçevede ele alınmalıdır.

Kaynakça

25. Yıldı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu. (1989). Ankara: TÜBİTAK.
- Akbaytürk, T. (2003). Türkiye’deki konsorsiyumların kütüphanelerde satın alma üzerindeki etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 17 (3), 247-262.
- Allen, M., Ward, S. M., Wray, T. and Debus-Lopez, K. E. (2003). Patron-focused services in three US libraries: collaborative interlibrary loan, collection development and acquisitions. *Interlending & Document Supply*, 31 (2), 138-141.
- Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) (2009). 23.01. 2009 tarihinde http://www.ankos.gen.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=223 adresinden erişildi.
- Anthes, M. (1999). An Experiment in unmediated document Delivery: EBSCO-DOC at Wichita State University. *Library Collection, Acquisitions, & Technical Services*, 23 (1), 1-13.

- Bal, H. Ç. (2006). *Bilgisayar ve internet kullanımı*. 10. bs. Trabzon: Abp.
- Beam, J. (1997). Document delivery via UnCover: analysis of a subsidized service. *Serial Review*, 23 (4), 1-14.
- Beam, J. and M.Nagelsmeier-Linke. (1995). The interlibrary loan project at the Constance University Library. *Interlending & Document Supply*, 23 (2), 23-28.
- British Library Document Supply Centre (BLDSC) (2009). 2.2.2009 tarihinde <http://www.inasp.info/file/456/british-library-document-supply-centre-bldsc.html> adresinden erişildi.
- Brown, D. (2003). Is this the end of the “article economy”? a strategic review of document Delivery. *Interlending & Document Supply*, 31 (4), 253-263.
- Capron, H. L. and Johnson, J. A. (2004). *Computers: Tools for an information age*. 8th ed. Upper Saddle River, N. J. Pearson Education International.
- Clement, E. (1996). A pilot project to investigate commercial document suppliers. *Library Acquisitions: Practice & Theory*, 20 (2), 137-146.
- Creff, C. (2002). Opening interlending services o end users: the Catalogue Collectif de France. *Interlending & Document Supply*, 30 (2), 126-129.
- Croft, J. B. (2001). Model licences and interlibrary loan/document delivery from electronic resources. *Interlending & Document Supply*, 29 (4), 165-168.
- Dobson, C. W. and Pederson, A. (1998). Document delivery to developing countries. *Interlending & Document Supply*, 26 (1), 3- 8.
- El- Sherbini, M. and Wilson, A. J. (2007). New Strategies for delivering library resources to User: rethinking the mechanisms in which libraries are processing and delivering bibliographic records. *The Journal of Academic Librarianship*, 33 (2), 2007, 228-242.
- Encyclopedia of Library and Information Science*. (1974). Ed. A. Kent, H. Lancour and J. E. Daily. Newyork: Marcel Dekker. v. 12.
- Etschmaier, G. and Bustion, M. (1997). Document delivery and collection development: an evolving relationship. *Serials Librarian*, 31 (3), 13 -27.
- Filipi-Matutinoviç, S. (2008). 10th Interlending and Document Suply Conference: Resource Sharing for the Future - Building Blocks to Suces (Singapore, 29th-31st October 2007). *Journal of Informatics and Librarianship*, 1 (1-2), 85a-88a.
- Fotokopi makinası nedir fotokopi makinasının icadı fotokopi makinasının üretimi ilk ne zaman kullanılmıştır fotokopi makinaları. (2009). 20.01.2009 tarihinde <http://www.mailce.com/fotokopi-makinası-nedir-fotokopi-makinasının-icadı-fotokopi-makinasının-üretimi-ilk-ne-zaman-kullanılmıştır-fotokopi-makinaları.html> adresinden erişildi.

- Fukudome, T. (1964). The development of interlibrary loan service in Japanese medical libraries. *Bull Med Libr. Assoc.*, 52 (1), 294-299.
- Gerardin, L. (1983). *Bilimsel ve teknik enformasyon sistemi: Yapısal analizle göstergelerin tanımı*. Çev. Tefik Olgun. Ankara: TÜBİTAK/TÜRDOK.
- Guerrero, E.-M. and Mattes, D. (2003). Interlibrary Loan in Mexico: two solutions to an age-old problem. *Interlending & Document Supply*, 31 (1), 12-14.
- Guerrero, E.-M. and at all (2002). The future of interlibrary loan and document supply: views and comments. *Interlending and Ducument Supply*, 30 (2), 60-65.
- Guerrero, E. M. (1995). Interlibrary loan in Latin America: policies and practices. *Interlending & Document Supply*, 23 (3), 13-18.
- Hunter, K. (2002). Electronic ILL and document delivery: a publisher's view. *Journal of Access Services*, 1 (1), 179-191.
- Interlibrary Loan Code for the United States Explanatory Supplement. 14.02.2008 tarihinde <http://www.ala.org/ala/rusa/protocols/referenceguide/interlibraryloan/code.cfm> adresinden erişildi.
- The international interlibrary loan protocol and related activities. *Serial Review*, 25 (3), 81-85.
- International lending and document delivery: principles and guidelines for procedure. (2007) 10.07.2007 tarihinde IFLA Web sitesinden erişildi. <http://www.ifla.org./VI/2/p3/illdd.htm> adresinden erişildi.
- Jackson, M. E. (2000). Meeting the challenges of international lending and document supply: learning from the Global Resources Program. *Interlending & Document Supply*, 28 (2), 79-85.
- Jain, P. K. (2003). Indian council of social science research (ICSSR) maintained research institutes libraries in India : Towards digitization and networking. *International Information & Library Review*, 35, 217-232
- Kilpatrick, Thomas L., Preece, B. Preece, G. (1996). Serial Cuts and interlibrary loan: filling the gaps. *Interlending & Document Supply*, 24 (1), 12-19. <http://proquest.umi.com/pqdWeb?index=1&sid=34&srchmode=3&vinst=PROD&fmt...> adresinden erişildi.
- Kingma, B. R. (1998). Economic issues in document delivery: Access versus ownership and library consortia. *Serial Librarian*, 34 (1-2), 203-211.
- Kingma, B. R. and Mouravieva, N. (2000). The economics of access versus ownership: The Library for Natural Sciences, Russian Academy of Sciences. *Interlending & Document Supply*, 28 (1), 20-25.
- KİTS: Kütüphanelerarası İşbirliği Takip Sistemi (2009). 13.02.2009 tarihinde <http://www.ankos.gen.tr/kits/html/about.php> adresinden erişildi.

- Küçük, M. E. (1991). Bilgisayara dayalı kataloglama ve Türkmarc. *Kütüphane-Enformasyon-Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler ve TÜRKMARC Sempozyumu Bildiri Metinleri (1-4 Ekim 1991-Beyazıt Devlet Kütüphanesi)*. Yay. Haz. H. S. Keseroğlu. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi. Kitabı içinde: 176-193.
- Lacroix, E-M. and Collins, M. E. (2007). Interlibrary loan in US and Canadian health sciences libraries 2005: update on journal article use. *Journal of Medical Library Association*, 95 (2),189-294.
- Lancaster, F. W. (1982). *Libraries and librarians in an age of electronics*. Arlington, Va.: Information Resources Press.
- Line, M. B. vd. (2002). The future of interlibrary loan and document supply: views and comments. *Interlending and Document Supply*, 30 (2), 60-65.
- Long, L and Long, N. (2005). *Computers: Information technology in perspective*. Upper Saddle River, N. J. : Pearson Education.
- Nitecki, D. A. and P. E. R. (2004). Borrow direct: a case study of patron-initiated interlibrary borrowing service. *The Journal of Academic Librarianship*, 30 (2), 132-135.
- Oğuz, E.S. (2006). Web arşivleme yaklaşımları ve örneklerle web arşivleri. 14.01.2009 tarihinde: <http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak06/u06-8.pdf> adresinden erişildi.
- Özdemirci, H. ve Boz, M. (1997). Toplu katalog çalışmaları ve Tübitak/ULAK-BİM. II. Türkiye'de İnternet Konferansı 21-23 Kasım 1997, Ankara.
- Sapp, G. and Brunswick, J. R. (2002). A Review of the literature of interlibrary loan, document delivery, and resource sharing, 1995-2000. *Journal of Access Services*, 1 (1), 49- 104.
- Shin, E.-J. and Oh, K.M. (2002). Interlending and document supply development in South Korea. *Interlending & Document Supply*, 30 (2),136-138.
- Siddiqui, M. A. (1995). *A Comparative study of interlibrary loan function and the development of a model interlibrary loan network among academic libraries in Saudi Arabia*. Pietermaritzburg, Department of Information Studies, University of Natal (the degree of doctor of Philosophy).
- Tonta, Y. (1999). Kütüphanelerarası İşbirliğinin Neresindeyiz? *Bilginin Serüveni: Dünü, Bugünü, Yarını... Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri 17-21 Kasım 1999, Ankara* içinde: (493-514). Ankara: TKD.
- Tonta, Y. (1997). Elektronik yayıncılık, bilimsel iletişim ve kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciliği*, 11 (4), 305-314.
- Tonta, Y. ve Y. Ünal (2006). The Impact of Electronic Journals on Document Delivery Services. *Proceedings ELPUB2006 Conference on Electronic Publishing – Bansko, Bulgaria – June 2006*. http://elpub.scix.net/data/works/att/236_elpub2006.content.pdf adresinden erişildi.

- Toplu, M. (1991). *Ulusal bilgi ağları ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Tuncer, N. (1988). Belge sağlayan kuruluşlar: YÖK Dokümantasyon Merkezi ve BLDSC. *Türk Kütüphaneciliği*, 2 (2), 51-60.
- TÜBİTAK EKUAL: Elektronik Kaynaklar Ulusal Akademik Lisansı) 20.01. 2009 tarihinde: <http://www.ULAKBİM.gov.tr/cabim/ekual/> adresinden erişilmiştir.
- Ünal, Y. (2005). ULAKBİM Cahit Arf Bilgi Merkezi'nde belge sağlamanın maliyet analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 19 (2), 171-192.
- Vaglio, A. (2001). Interlending and document supply in Italy. *Interlending & Document Supply*, 29 (1), 17-19.
- Ward, S. M., Wray, T. and Debus-Lopez, K. E. (2003). Collection development based on patrons requests: collaboration between interlibrary loan and acquisitions. *Library, Collections, Acquisitions & Technical Services*, 27, 203-213.
- Wickers, S. (1982). UAP'nin temelleri. Çev. N. Sefercioğlu. *TKDB*, 31 (2), 80-88.
- Wiley, L. N. (2002). Bridging the gap inside... inside document delivery. *Journal of Access Services*, 1 (1), 151- 175.
- Yue, P. W. and Millie, L. S. (2004). Usage of electronic journals and their effect on interlibrary loan: A case study at the Unilversity of Nevada, Reno. *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 28, 420-432.

Summary

Document delivery services have emerged as an extension of interlibrary loan services as a result of the progresses in printing, information and communication technologies. Increase in the number of scientific publications and demand for them have sped up the process and caused the restructuring of information centers and services. New developments have forced information centers in almost every area of information services for meeting user demands, to cooperate, and made it necessary to consider the sources of other institutions in meeting the user demands. Document delivery services that had been provided through copying and in classical medium until the second half 1990s, was carried to a different platform with the advent of electronic publishing. Progress in publication and communication technologies as well as fast spreading of internet in international level has provided several new alternatives to people and institutions that required document delivery services from the publishing houses and trade companies

operating in this area. New information medium has improved the cooperation between the institutions and activities, and made it possible to carry on document delivery services without owning the publications.

In Turkey, organized document delivery services were initially provided by TUBITAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey) /TURDOK (The Scientific and Technological Documentation Center of Turkey), YOK (Council of Higher Education) Documentation and International Information Searching Center, and then by ULAKBIM (Turkish Academic Network and Information Center) which was established by combining the two. TURDOK started document delivery services in the second half of 1960s, and worked to improve the required infrastructure and initiated the preparation of periodical catalogs. Effective use of information and communication technologies in document search and delivery improved the services of TURDOK, and it started to use information services such as DIALOG. It provided 177.020 documents to its user between 1968 and 1989.

Independent of this program, YOK Documentation Center established a powerful periodical started a strong document search and delivery service in 1984. These two institution was brought together in 1996 to form ULAKBIM and services continued under this new center. In order to increase the efficiency of the nationwide document delivery services ULAKBIM developed the Common Document Delivery Service (OBES) project with the partnership of Gazi University, Hacettepe University and Middle East Technical University libraries. This is the first systematic service project in the field. ULAKBIM provided 460.265 documents to the users nationwide in the time frame of 2000-2008. In the same nine-year period 101.497 documents were serviced to institutions by the OBES program. In the process, as a result of widespread use of electronic data base and the fact that the OBES could not improve its infrastructure as the technology developed, sustainability of this structure became under threat and demand to the services started to decline. One of the most noteworthy points is that for more than half of the user requests ULAKBIM uses electronic sources to obtain the document, but delivers their printed copies.

Meanwhile, in 1999 in which OBES services started, Anatolian Universities and Libraries Consortium (ANKOS) was established by 12 information centers of Turkey. Number of participants of this organization increased to 102 in 2008. Unfortunately, a healthy relationship and cooperation have never been established between the Consortium and the common document delivery services. The fact that the information centers that started the common document delivery services are members of the consortium is also very ironic. In all the healthy orga-

nizations of the world consortiums and document delivery services are planned and carried together. In spite of all these and lack of the necessary infrastructure, document delivery services have been carried out since 2006 completely voluntarily by the participants.

All these activities have brought in life several significant applications in the area of document delivery services, and caused the buildup of a tremendous knowledge and experience. However, several basic problems still remain unsolved. While interlibrary loan and document delivery services are handled together with compilation and consortium structures in the world, an effective step in this direction has not yet been taken in Turkey. OBES, that was established by cooperation of four information centers, could not be improved in time to cover other institutions too. Periodical catalog work could not be transformed into a nationwide structure either. Another important point is that librarians believe in the necessity of this service, but does not participate in the work at the same level of will.

In view of all these problems, following can be stated:

ULAKBIM, OBES, ANKOS and all the activities that are carried out individually by the institutions should be looked into, and a national structure should be developed. For this purpose, first of all, a union catalog project should be started and periodicals and union catalog (TO-KAT) projects of ULAKBIM should be supported. Furthermore, ULAKBIM should undertake these activities and should set up a nationwide union catalog which has the capability of providing all the bibliographic information of all the information centers in electronic medium in the standard form. All the information centers should provide the support required to sustain this project. Then it will be possible to effectively use the national information resources.

Data base memberships under the EKUAL (Electronic Sources National Academic License) project of ANKOS and ULAKBIM should be handled in the context of document delivery services; license agreements should be made in this frame work, and delivery of documents to users in electronic medium should be achieved.